

Sünnet'e Bağlılığı ve Bazı Kritik Olaylardaki Dikkat Çekici Durumu Açısından Hz. Osman

Yrd. Doç. Dr. Bekir TATLI*

Atıf / ©- Tatlı, B. (2008), Sünnet'e Bağlılığı ve Bazı Kritik Olaylardaki Dikkat Çekici Durumu Açısından Hz. Osman. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2), 21-57.

Özet- Halifeliği döneminde zaman zaman özellikle devlet idaresindeki bazı tasarrufları yüzünden eleştiri oklarını kendisinde toplayan Osman b. Affân, bazı muhalifleri tarafından Hz. Peygamber zamanında sergilemiş olduğu kimi tutum ve davranışlar sebebiyle de tenkit edilmiştir. İşte bu çalışmada, Hz. Osman'ın üç önemli olaydaki tutumu yani Bedir savaşında bulunmayışı, Uhut savaşında bozguna uğrayarak düşman ordusundan kaçan Müslümanlardan biri oluşu ve Rıdvan bey'atına katılmayışı hakkında kendisine yöneltilen eleştirilerin rivâyetlerdeki kaynakları ortaya konulmakta ve bunlar senet ve metin açısından değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler- Halife Osman b. Affân, Bedir Savaşı, Uhut Savaşı, Rıdvan bey'atı, Sünnet, hadis.

§§§

Giriş

Bu çalışmamızda, öncelikle İslâm'ın üçüncü halifesi Osman b. Affân'dan gelen rivayetleri incelemek suretiyle, onun Peygamber ve Sünnet anlayışını tespit etmek ve hemen akabinde özellikle Bedir ve Uhut savaşları ile Bey'atu'r-rıdvân'daki dikkat çekici bazı davranışlarını irdelemek istiyoruz. Bunu yaparken erken dönem hadis ve İslâm tarihi kaynaklarının yanı sıra *Müsned* türü eserlerden de çok istifade edeceğiz. Bilhassa Ahmed b. Hanbel'in bu isimli meşhur eserine müracaatla, *Müsnedu Osman* başlığı altında sıralanan rivayetler ilgi alanımız dâhilinde olacak fakat diğer hadis kaynaklarını da mümkün olduğunca fazla kullan-

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı. e-posta: btatli@cu.edu.tr

maya ve akabinde rivayetlerden hareketle Hz. Osman'ın konumuzla ilgili durumunu yorumlamaya çalışacağız. Ayrıca Ebû Bekr b. el-Arabî'nin (v. 543/1148), *el-Avâsım mine'l-kavâsım* adlı eseri de özellikle Hz. Osman'a yönelik tenkitleri ele alan ve bunlara cevaplar veren, alanında önemli bir eser olup çalışmamızda yer yer ona da temas edeceğiz.¹

Hz. Osman'ın Rasûlullah'ın (s.a.) Sünneti'ne Verdiği Önem

Hz. Peygamber'e ve onun Sünneti'ne bağlılığını doğru tespit edebilmek için her şeyden önce Hz. Osman'ın Rasûlullah'ın sözlerine ve uygulamalarına yaklaşım tarzını görmekte fayda vardır.

Rivayetlerden anladığımız kadarıyla Hz. Osman, hadis rivayet etmeye pek düşkün ve bu konuda çok hevesli birisi değildir. Onun, çok hadis rivayet etmekle meşhur olmuş sahâbeden (müksirûn)² olmaması da bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Ayrıca bu hususu ondan gelen bazı rivayetlerden de anlamamız mümkün görünüyor. Nitekim Osman b. Affân, bir defasında abdest alırken yanındakilere, Hz. Peygamber'in söylediği bir hususu, yani “*güzөлce abdest alıp sonra da mescide girip namaz kılan kimsenin iki namaz arasındaki günâhlarının affedileceğine*” dair tebşirini çok çarpıcı bir şekilde hatırlatırken, diğer yandan

¹ Ebû Bekr b. el-Arabî, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî el-Mâlikî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım fî tahkîki mevki'is-sahâbeti ba'de vefâti'n-Nebîy*, Beyrut 1407. Müellif, bu kitabın özellikle 71-116. sayfaları arasında kendisine yönelik eleştiri noktalarını maddeler halinde sıralayarak Hz. Osman'ın haklılığını savunmak amacıyla değerlendirmelerde bulunur. Konumuzu ilgilendiren kısım 16. maddede ele alınır (s. 77) ve savunmaya yönelik cevap İbn Ömer rivâyetiyle verilir (s. 113-114). Ayrıca günümüze ait bazı çalışmalarda da Hz. Osman'la ilgili çeşitli konular ele alınarak araştırma konusu yapılmıştır. Bunlar arasında hemen akla gelenler şunlardır: Hizmetli, Sabri, “Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXVII, ss. 149-176, Ankara 1985; Apak, Adem, “Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *İslâm Araştırmaları-Usûl*, IV, ss. 157-170, 2005/2; Kılıç, Ünal, “Küfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, ss. 239-260, Sivas 2002.

² Hadis tarihinde “müksirûn” denildiğinde, özellikle binden fazla hadis rivayet eden şu yedi sahâbî anlaşılır: Ebû Hureyre (5374 hadis), Abdullâh b. Ömer (2630 hadis), Enes b. Mâlik (2286 hadis), Hz. Âişe (2210 hadis), Abdullâh b. Abbas (1696 hadis), Câbir b. Abdillâh (1540 hadis), Ebû Saîd el-Hudrî (1170 hadis). Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 329-331, Ankara 1992; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 268, Ankara 1992; Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, s. 212, İstanbul 2006.

Rasûlullah'ın bu müjdesini insanlara aktarma hususunda bir o kadar tereddütlü davranmış; şayet Kurân'daki bir âyet³ olmasaydı onu rivayet etmeyeceğini açıkça ifade etmiştir.⁴

Onun rivayet hususundaki tereddüdünü ve titizliğini gösteren bu olayın bir başka anlamı şöyledir:

Hz. Osman'ın kölesi Humrân⁵ anlatıyor: "Osman, Müslüman olduğundan beri her gün bir defa olmak üzere guslelerdi. Bir gün namaz için ona abdest suyu koydum. Abdest alınca şöyle dedi: 'Ben size, Rasûlullah'tan (s.a.) duyduğum bir hadisi söylemek istedim; sonra bana, onu size söylememek daha uygun geldi.' Bunun üzerine el-Hakem b. Ebî'l-Âs⁶ dedi ki: 'Ey mü'minlerin emiri! Eğer hayırlı bir şey ise, onu alınız; yok eğer şer ise, ondan sakınınız!' O zaman (Osman) şöyle devam etti: '(Peki) onu size anlatacağım. Rasûlullah (s.a.) bu şekilde abdest aldı; sonra da şöyle buyurdu: "Kim böyle abdest alır, bunu güzelce yerine getirir, sonra namaza kalkıp onun da rukûlarını ve secdelerini tam olarak yaparsa; onun bu namazla diğer namaz arasındaki günâhları -büyük günâh işlemedikçe- affedilir."⁷

³ Hz. Osman'ın kastettiği âyet ilmin gizlenmesini kınayan, Bakara, 2/174. âyeti olmalıdır: "Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yiyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir."

⁴ Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, I, 57, no: 400, I-VI, Mısır, ts. *Müsned'in* muhakkiki Şuayb el-Arnâvût, bu hadisin isnâdının Buhârî ve Müslim'in (Şeyhayn) şartlarına göre sahih olduğunu söyler. (Bkz. *Müsnedu'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel*, I, 463, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut 1993/1413.) Bu rivâyet için ayrıca bkz. Rabî b. Habîb, *Müsned*, s. 56, no: 101, Beyrut 1415; Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, I, 30, no: 59, I-II, Mısır ts.; Abdurrezzak, Ebû Bekr İbn Hemmâm, *Musannef*, I, 45, no: 141; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Vudû 23, no: 158, thk. Mustafa Dîb el-Buğa, I-VII, Beyrut, 1410/1990; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, Tahâre 5, I-V, Beyrut ts.

⁵ Humrân b. Ebân (v. 75), Hz. Osman'ın Ebû Bekr es-Siddîk zamanında satın aldığı bir kölesi idi. İbn Hacer'in beyanına göre sika bir kişidir. Bkz. İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Takribu't-Tehzib*, s. 270, no: 1521, Riyad 1416.

⁶ el-Hakem b. Ebî'l-Âs b. Ümeyye (v. 31), Hz. Osman'ın amcası ve Ebû Süfyan'ın amca oğlu olup, onun hilafeti döneminde Medine'de ölmüştür. Bkz. İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 120, no: 555, I-IX, Beyrut 1271/1952; Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, II, 107-108, no: 14, I-XXIII, Beyrut 1413.

⁷ Ahmed, *Müsned*, I, 67, no: 484 (Şuayb el-Arnâvût, bu hadisin "sahih li-gayrihi" mertebesinde, isnâdının hasen ve ricâlinin Âsım hariç sika ve Buhârî-Müslim ricâlinden olduğu görüşündedir. Bkz.

Yine aynı örnek üzerindeki diğer bir anlatımda halife Osman'ın, Rasûlullah'ı ne derece ince bir noktaya kadar taklit ettiğini gösteren ipuçlarına da sahibiz. Bu rivâyette anlatıldığına göre, Osman b. Affân bir gün su istedi ve getirilen suyla abdest aldı; mazmaza-istinşak yaptı, sonra yüzünü üç defa, kollarını üçer defa yıkadı, başını ve ayaklarının üstünü meshetti, sonra da güldü. Sonra arkadaşlarına: 'Neden güldüğümü sormayacak mısınız?' dedi. 'Neden güldünüz ey mü'minlerin emiri?' diye sorduklarında da şu karşılığı verdi: 'Rasûlullah'ın (s.a.) şu mevkiye yakın bir yerde su istediğini, benim aldığım gibi abdest aldığını, sonra güldüğünü ve: 'Neden güldüğümü sormayacak mısınız?' dediğini, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Sizi güldüren nedir?' diye sorduklarında da şu (müjdeli) karşılığı verdi: *"Muhakkak ki bir kul, abdest suyu isteyip de yüzünü yıkayınca, Allah onun yüzüne isabet eden bütün kötülükleri siler. Kollarını yıkadığında da böyledir, başını meshettiğinde de böyledir, ayaklarını temizlediğinde de böyledir."*⁸ Açıkça görüldüğü üzere Hz. Osman burada, abdest alırken Hz. Peygamber ne yaptıysa aynen onu tekrar etmiş, yapmış olduğu davranışlarına onu örnek göstermiş, hatta o güldü diye gülmüştür. Bu onun Peygamber'e (s.a.) ne derece bağlı bir sahâbî olduğunun bir göstergesidir. Bu örnekte Hz. Osman, tamamen şekli bir bağlılık göstererek Hz. Peygamber'in bu davranışı niçin yaptığı konusunda akıl yürütmemiş, sırf o öyle yaptı diye kendisi de yapmıştır.

Yine bir defasında, müezzin ikinci ezanını okumuş, sonra Hz. Osman abdest suyu istemiş ve abdest alarak şöyle demiştir: Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: *"Kim emrolunduğu gibi abdest alır ve emrolunduğu gibi namaz kılarsa, onun günâhları affedilir."* Bundan sonra Hz. Osman sahâbeden dört kişiyi şahit olarak göstermiş, onlar da onun söylediklerine şahitlik etmişlerdir.⁹ Şüphesiz onun, söylediğine delil olarak dört şahit getirmiş ol-

Müsned, I, 521). Yine bkz. Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd, *Müsned*, s. 13, no: 76, Beyrut, ts.; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabu'l-îmân*, III, 10-11, no: 2729, I-VIII, Beyrut, 1410.

⁸ Ahmed, *Müsned*, I, 58-59, no: 415 (Şuayb el-Arnâvût bunun "sahih li-gayrihi" bir hadis ve Müslim b. Yesâr hariç ricâlinin Şeyhayn ricâli olduğu kanaatindedir. Bkz. *Müsned*, I, 474.). Benzerleri için ayrıca bkz. Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *Müsned*, II, 74, no: 420, I-X, Beyrut-Medîne 1409; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu'l-evliyâ*, II, 297, I-X, Beyrut 1405; Heysemî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid*, I, 224, 229, I-X, Beyrut 1407.

⁹ Ahmed, *Müsned*, I, 67, no: 486 (Şuayb el-Arnâvût'a göre bu "hasen li-gayrihi" bir hadis olup, isnâdi zayıftır. Bkz. *Müsned*, I, 522.). Yine bkz. Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 224.

ması, bir rivayetin kabul edilebilmesi için en az dört şahit getirilmesi gerektiğine inanmasından değildir. Fakat o bu davranışıyla, bu meselede ne derece dürüst olduğunu fazlasıyla göstermek istemiş olmalıdır.

Çok hadis rivayet etmekten çekindiğinin göstergesi niteliğindeki diğer bir rivâyette de Osman b. Affân'ın, minberinde hutbe irad ederken halka şöyle seslendiği ifade edilmiştir: "Size, Rasûlullah'tan (s.a.) duyduğum ama sizden korktuğum için rivayet etmekten uzak durduğum bir hadisi aktaracağım. Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle buyururken işittim: *"Allah Teâlâ'nın yolunda bir gecelik nöbet; gecesi namazla, gündüzü oruçla geçirilen bin gecedden daha üstündür."*¹⁰ Bu rivayetten de sarıh bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Hz. Osman, Peygamber'den (a.s.) duyduğu her şeyi insanlara gelişigüzel rivayet etme alışkanlığında olan bir sahâbî değildi. Kanaatimizce onun bu davranışının sebebi, insanların bu tür rivayetlerdeki müjdelere güvenerek rehâvete/gevşekliğe düşmelerinin ve böylece Hz. Peygamber'in asıl kastettiği manadan uzaklaşmalarının önüne geçmektir. Yani Hz. Osman, Hz. Peygamber'i en yakından tanıyan bir sahâbî olarak, gerekli görmedikçe ondan rivayette bulunmamayı yeğlemiştir.

Bazen Hz. Osman'ın, bir rivayeti insanlara duyurmama konusunda, bazı kişileri ikaz ettiği de olmuştur. Bunun bir örneği şu rivayettir:

Hz. Osman, İbn Ömer'e: "İnsanlar arasında hüküm ver (kadılık yap)" dediğinde o: "Ne iki kişi arasında hüküm veririm, ne de iki kişiye imamlık ederim! Rasûlullah'ın (s.a.): *"Kim Allah'a sığınır, (gerçek) sığınılacak yere sığınmış olur."* buyurduğunu işitmedin mi?" diye karşılık verdi. Hz. Osman da ona: "Evet!" diye cevap verdiğinde İbn Ömer: "Şüphesiz ben Allah'a sığınıyorum!" dedi. Bunun üzerine Hz. Osman onu bağısladı ve: "Bunu kimseye ha-

¹⁰ Ahmed, *Müsned*, I, 61, no: 433 (Şuayb el-Arnâvût, bu hadisin "hasen" derecesinde ve isnâdının zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. *Müsned*, I, 488.). Ayrıca bkz. Tayâlisî, *Müsned*, s. 15, no: 87; Ahmed, *age.*, I, 64, no: 463; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, Cihâd 7, no: 2766, I-II, Kâhire ts.; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebir*, I, 91, no: 145, I-XX, Musul 1404/1983; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 91, no: 2426 (Müellife göre bu hadisin isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu halde onlar bunu tahrir etmemişlerdir.), I-IV, Beyrut, 1411/1990; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, IV, 16, no: 4234.

ber verme!" dedi.¹¹ Bu rivayetten anladığımızı göre Hz. Osman, böyle bir rivayetin insanlara haber verilmesini sakıncalı bulmuş ve İbn Ömer'i bu konuda uyarmak zorunda kalmıştır. İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in bu sözünden nasıl onun anladığı manayı çıkardığını kestirebilmek zordur. Bize göre bir devlet idarecisi olarak Hz. Osman, İbn Ömer'in bu tavrını devlet işlerinin düzenli olarak yerine getirilmesi açısından hatalı bulmuş ve onu bu rivayeti başkalarına duyurup, onları da aynı hataya düşürmemesi için uyarmıştır.

Hz. Osman'ın rivayet hususundaki tereddüdünü belki daha doğru bir ifade ile titizliğini gösteren bu misallere rağmen, bir çok durumda onun Hz. Peygamber'in uygulamalarından örnekler verdiğini, onun bir konudaki görüşünü insanlara aktardığını da görüyoruz. Bir defasında, Rebâh isimli bir tâbiinin evlendiği câriye başka bir köleyle zinâ etmişti. Rebâh, suçlarını itiraf eden bu insanları Hz. Osman'a şikâyet edince o, haklarında Allah Rasûlü'nün verdiği kararla hükmedeceğini söylemiş, çocuğun yatak sahibine ait olduğunu belirttikten sonra zânilere de celde cezası vermiştir.¹² Bu rivayetten de anladığımız gibi, Hz. Osman kendine gelen davalarda Hz. Peygamber'in ne hüküm verdiğini dikkate almış ve kendisi de aynen onu uygulamıştır.

Hz. Osman'ın, zaman zaman Peygamber'in (s.a.) yaptığı şeyleri aynen yerine getirdiğine dair bir başka örnek de cenâze gördüğünde ayağa kalkması ve buna gerekçe olarak, Hz. Peygamber'i de bir cenaze gördüğü zaman ayağa kalkarken gördüğünü söylemesidir.¹³

¹¹ Ahmed, *Müsned*, I, 66, no: 475 (Şuayb el-Arnâvût'a göre "hasen li-gayrihi" bir hadis olup, isnâdı zayıftır. Bkz. *Müsned*, I, 515.). Bu rivâyetin benzeri için bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kubrâ*, IV, 146, I-VIII, Beyrut, ts.; Abd b. Humejd, Ebû Muhammed el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humejd*, s. 46, no: 48, Kahire 1408/1988; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Ahkâm 1, no: 1322, I-V, Beyrut ts.; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, I-XVIII, XI, 440, no: 5056, Beyrut 1414/1993; Taberânî, *Kebîr*, XII, 351, no: 13319; Heysemî, *Mevâridü'z-zamân ilâ zevâidi İbn Hibbân*, s. 290, no: 1195, Beyrut ts.; a.mlf. *Mecmau'z-zevâid*, X, 142; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, IV, 185, no: 2083, I-IV, Medine 1384/1964.

¹² Ahmed, *Müsned*, I, 59, no: 416 (İsnâdı zayıftır. Bkz. *Müsned*, I, 476.), 65, no: 467 (İsnâdı zayıftır. Bkz. *age.*, I, 511.). Ayrıca bkz. Tayâlisî, *Müsned*, I, 15, no: 86; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, Talâk 34, no: 2275, I-III, Beyrut, 1409/1988; Bezzâr, *Müsned*, II, 65, no: 408; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, VII, 402, no: 15108, I-X, Mekke, 1414/1994.

¹³ Ahmed, *Müsned*, I, 60, no: 426 ("Hasen li-gayrihi" derecesindedir ve isnâdı zayıftır. Bkz. *Müsned*, I, 483.). Rivâyet için ayrıca bkz. Ahmed, *age.*, I, 64, no: 457; Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b.

Kölesi Hâni'in¹⁴ anlattığına göre Osman, bir kabrin başında durduğu zaman sakalları ıslanmaya kadar ağlardı. Kendisine: 'Cenneti ve cehennemi hatırlayınca ağlamıyorsun da (niçin) buna ağlıyorsun?' denildiğinde şöyle cevap verirdi: Şüphesiz Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Kabir, âhiret duraklarının ilkidir. (Kişi) eğer ondan kurtulursa, ondan sonrası ona göre daha kolaydır. Eğer ondan kurtulamazsa, ondan sonrası ona göre daha zordur." Peygamber (s.a.) yine şöyle buyurdu: "Gördüğüm hiçbir manzara yoktur ki, kabir ondan daha feci olmasın!"¹⁵ Açıkça gördüğümüz üzere bu rivayete göre Hz. Osman'ın ağlamaktan kendisini alamamasının sebebi, konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den öğrenmiş olduğu hadisten çok etkilenmiş olmasıdır.

Mescid-i Nebevî'yi genişletmek istediğinde kendisine karşı çıkanlara da Hz. Osman, bu fiiliyle Rasûlullah'a uymayı kastettiğini, onun şu sözünden hareketle böyle bir şeye giriştiğini söylemiştir: "Kim Allah için bir mescid inşa ederse, Allah da onun için ona benzer bir ev inşa eder."¹⁶

Hz. Osman, en zor anlarında bile Peygamber'e (s.a.) bağlılığından hiç bir şey yitirmemiştir. Nitekim hayatının son anlarında, evi muhâlifleri tarafından muhâsara altındayken bile bu böyle olmuş; onlara şöyle tepki göstererek yaptığı icraatlarda haklı olduğunu anlatmaya çalışmıştır: "Beni niçin öldürüyorlar? Halbuki ben Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle derken işittim: 'Müslüman birinin kanı üç durum dışında helâl olmaz: Adam ya müslüman olduktan sonra küfre düşer; ya evlendikten sonra zinâ eder; ya da birisini (haksız yere) öldürür. Bunlar

Abdilhahid, *el-Ehâdîsu'l-muhtâre*, I, 436, 437, no: 311, 312 (İsnâdında beis olmadığı yorumu yapılmıştır.), I-X, Mekke 1410; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 27-28.

¹⁴ Ebû Saîd Hâni' el-Berberî Mevlâ Osman, saduk bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 1018, no: 7316.

¹⁵ Ahmed, *Müsned*, I, 63, no: 454 (*Müsned*'in muhakkikine göre isnâdı sahih bir hadistir. Bkz. *Müsned*, I, 503.). Benzer diğer rivâyetler için ayrıca bkz. İbn Mâce, *Zühd* 32, no: 4267; Tirmizî, *Zühd* 5, no: 2308; Bezzâr, *Müsned*, II, 89-90, no: 444; Hâkim, *Müstedrek*, I, 526, no: 1373, IV, 366, no: 7942; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, I, 359, no: 397, VII, 352, no: 10553; a.mlf. *Sünen*, IV, 56, no: 6856.

¹⁶ Ahmed, *Müsned*, I, 70, no: 506 (Müslim'in şartına göre isnâdı sahih bir hadistir. Bkz. *Müsned*, I, 533.). Ayrıca bkz. Buhârî, *Mesâcid* 32, no: 439; Müslim, *Mesâcid* 24, 25, *Zühd* 43, 44; Ebû Avâne, *Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî*, *Müsned*, I, 326, no: 1157, I-V, Beyrut, 1998; Beyhakî, *Sünen*, II, 437, no: 4087, VI, 167, no: 11711.

olduğunda o kişi öldürülür.” Allah’a yemin ediyorum ki, Allah beni hidâyete erdirdikten sonra dinime rağmen hiçbir şeyden hoşlanmadım! Câhiliyye döneminde olsun, İslâm döneminde olsun asla zinâ etmedim! Hiçbir kimseyi de öldürmedim! Beni niçin öldürüyorlar?!¹⁷

İşte Hz. Osman, bu en zor zamanlarında da Hz. Peygamber’in Sünneti’ne ve emirlerine aykırı davranmadığını vurgulamış ve haklılığını ortaya koymuştur. Başka bir rivayete göre de aslında o, Hz. Peygamber’den bu konuda, yani öldürüleceği konusunda bir işaret almıştı ve bu yüzden müsterihtir. Evinin kuşatıldığı sıralarda Hz. Osman şöyle demişti: “Peygamber (s.a.) bana bir tavsiyede bulunmuştu; bu yüzden ben buna sabredeceğim!”¹⁸ Evden çıkıp kendisini kuşatanlarla savaşması söylendiği zaman onun söyledikleri de Hz. Peygamber’in yoluna aykırı davranmaktan ne kadar çekindiğini açıklar mahiyettedir. O bu teklife şöyle karşılık vermiştir: “Ben ümmeti içinde Rasûlullah’a kan dökerek hilâfet eden ilk kişi olmayacağım!”¹⁹

¹⁷ Ahmed, *Müsned*, I, 61, no: 437 (Şeyhayn’in şartına göre isnâdı sahih bir hadistir. Bkz. *Müsned*, I, 491.), 63, no: 452 (Hasen bir hadistir. Bkz. *age.*, I, 502.), 65, no: 468 (Şeyhayn’in şartına göre isnâdı sahih bir hadistir. Bkz. *age.*, I, 512.), 70, no: 509 (Şeyhayn’in şartına göre isnâdı sahih bir hadistir. Bkz. *age.*, I, 534.); a.mlf. *Fezâilu’s-sahâbe*, I, 495, no: 806, I-II, Beyrut 1403/1983. Ayrıca bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 67; Ebû Dâvud, *Diyyât* 3, no: 4502; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenu’n-Nesâî (el-Müctebâ mine’s-Sünen)*, Tahrim 5, no: 4019, I-VIII, Beyrut 1409/1988; a.mlf. *es-Sünenu’l-kubrâ*, II, 292, no: 3482, I-VI, Halep 1411/1991; İbnü’l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali en-Nîsâbüri, *Müntekâ*, s. 213, no: 836, Beyrut 1408/1988; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 18, 194; Makdisî, *el-Ehâdisu’l-muhtâre*, I, 443-444, no: 319, 490-491, no: 363.

¹⁸ Ahmed, *Müsned*, I, 58, no: 407 (İsnâdı hasendir. Bkz. *Müsned*, I, 468.), 69, no: 501 (İsnâdı hasendir. Bkz. *age.*, I, 531.). Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Muhammed el-Kûfî, *Kitâbu’l-musannef fil-ehâdis ve’l-âsâr*, VII, 515, no: 37657, I-VII, Riyad 1409; İbn Mâce, *Mukaddime* 11, no: 113; Tirmizî, *Menâkıb* 19, no: 3711 (hasen-sahih-garib bir hadistir deniyor); Bezzâr, *Müsned*, II, 60, no: 402; Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Musennâ el-Mevsilî, *Müsned*, VII, 234, no: 4805, I-XIII, Dimeşk, 1404/1984; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 356, no: 6918.

¹⁹ Ahmed, *Müsned*, I, 67, no: 481 (Munkatı olduğu için isnâdı zayıftır. Bkz. *Müsned*, I, 519.). Benzer diğer rivâyetler için bkz. Ahmed, *Fezâilu’s-sahâbe*, I, 485, no: 785; Hâris, İbn Ebî Üsâme, *Müsned*, II, 898, no: 975, I-II, Medine 1413/1992; Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 272, I-XIV, Beyrut, ts.; Makdisî, *el-Ehâdisu’l-muhtâre*, I, 520-521, no: 387; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, VII, 230. Ebû Bekr b. el-Arabî de, Hz. Osman’ın Müslümanlara karşı hiçbir şekilde harp açmadığını, asker göndermediğini ve fitneye götüren bir hareket peşinde koşmadığını hatırlatarak onu hararetle savunur. Onunla ilgili olarak ortaya atılan olumsuz değerlendirmeleri “batıl bir haber” ve “yalancıların rivâyetleri” olarak niteler ve o tür haberlere hiç iltifat edilmemesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunur. Bkz. *el-Avâsım mine’l-kavâsım*, s. 72, 75.

Bununla birlikte Hz. Osman'ın, Peygamber'in (s.a.) açıklama yapmadığı bazı konularda akıl yürüttüğünü de görmekteyiz. Bunun en güzel örneklerinden birisi, Hz. Osman'ın surelerin Kur'ân'daki sırasıyla ilgili kendisine sorulan soruya verdiği cevabıdır. İbn Abbas, *mesâniden* olan Enfâl suresi ile, *miûndan* olan Berâe suresini niçin birleştirdiklerini ve aralarına besmele koymadıklarını kendisine sorduğu zaman o, Hz. Peygamber hayattayken gelen âyetlerin ve surelerin sırasını söylediğini fakat vefat ettiği sırada bu surelerin sırasıyla ilgili bir açıklamada bulunmadığını belirtmiş; Enfâl'in Medîne'de ilk nâzil olanlardan, Berâe'nin ise Kur'ân'ın son surelerinden olması ve bu iki surenin içeriğinin birbirine benzemesi sebebiyle bunları bir sure gibi değerlendirdiğini ve aralarına da besmele koymadığını ifade etmiştir.²⁰ Görüyoruz ki, Hz. Osman söz konusu iki surenin tek bir sure olup olmadığı hususunda aralarında çıkan anlaşmazlığa tamamen aklî muhakeme sonucu bir çözüm yolu bulmuştur. Hz. Peygamber'in açıklama yapmadığı bir konuda onun akıl yürüterek çözüm araması, Peygamber'e bağlılığının salt şeklî bir taklitten ibaret olmadığını bir göstergesidir. Gerekliğinde o, naslarla açıklanmayan konuları kıyas vb. yollarla halletme yolunu tercih etmiştir. Bu da diğer üç halîfe gibi onun da gerçek bir müçtehit olduğunu ifade eder.

Hz. Osman'ın, akıl yürüterek karara bağladığı problemlerden biri de mut'a nikâhı ile ilgilidir. Şöyle ki; haber verildiğine göre Hz. Osman ile Hz. Ali, mut'a nikâhının câiz olup olmadığı hakkında ihtilâfa düşmüşler ve Osman buna izin vermezken, Ali lehinde fetvâ vermiştir. Hz. Ali ona, Hz. Peygamber'in bu nikâha izin verdiğini biliyorsun, dediği zaman o şöyle karşılık vermiştir: "Evet ama o zaman bizler korkuyorduk!"²¹ Bu rivayetten anladığımızı göre Hz. Osman, Peygamber (s.a.) döneminde uygulanmış olsa bile mut'a nikâhının artık uygulanamayacağı kanaatindedir. Onun bu tavrı her ne kadar *takrîrî* sayılabilecek bir Sünnet'e muhâlefet şeklinde görünse de, Hz. Osman, Hz. Peygamber'in uygulamasını, hâlâ geçerli bir

²⁰ Ahmed, *Müsned*, I, 57, no: 399 (Şuayb el-Arnâvût'a göre isnâdı zayıf metni ise münker bir hadistir. Bkz. *Müsned*, I, 460.), 69, no: 499 (Şuayb el-Arnâvût'a göre zayıf bir hadistir. Bkz. *Müsned*, I, 530.). Benzer anlatımlar için bkz. Ebû Dâvud, *Salât* 125, no: 786; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 10, no: 3086; Bezzâr, *Müsned*, II, 8, no: 344; Nesâî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, V, 10, no: 8007; İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 230, no: 43; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 328, no: 7638, I-X, Kâhire 1415; Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, II, 466, no: 2415; a.mf. *Sünen*, II, 42, no: 2205.

²¹ Ahmed, *Müsned*, I, 61, no: 431 (İsnâdı Müslim'in şartına göre sahih, ricâli Şeyhan ricâli ve sikadır. Bkz. *Müsned*, I, 487.), 97, no: 756 (İsnâdı Müslim'in şartına göre sahihtir. Bkz. *Müsned*, II, 151). Ayrıca bkz. Müslim, *Hac* 158; Bezzâr, *Müsned*, II, 62, no: 404; Beyhakî, *Sünen*, V, 22, no: 8664.

Sünnet olarak algılamamış, bunu geçici olarak izin verdiği bir ruhsat olarak düşünmüştür. Bizce de bu bakış açısıyla Hz. Osman daha isâbetli karar vermiş gibi görünmektedir. Bu olay aynı zamanda Hz. Osman'ın, zamanın değişmesiyle Hz. Peygamber zamanında uygulanan bir takım şeylerin geçersiz hale gelebileceğini düşündüğünü açıkça göstermektedir. Bu da onun, *Sünnet* ifadesinden asıl anlaşılması gereken şeyin, Peygamber'in o fiille kastettiği mana olduğunu anladiğına güzel bir delil sayılabilir.

Hz. Osman bazen yaptığı bir hareketin doğruluğunu ikrar ettirmek için Hz. Peygamber'in de aynen öyle yapıp yapmadığını karşısındakilere sormuştur. Böyle yapmakla o, muhataplarına konuyu daha etkili bir şekilde öğretmeyi amaçlamış olmalıdır. Mesela bir defasında Hz. Osman, yanında Rasûlullah'ın ashâbından bir kısmı olduğu halde abdest âzâlarını üçer defa yıkayarak abdest almış; Rasûlullah'ın da böyle abdest aldığına gördünüz değil mi, diye sormuş, onlar da evet diye cevap vermişlerdi.²²

Hz. Osman'ın hutbede söylediği şu sözler de, onun nasıl bir Peygamber anlayışına sahip olduğunun ifadeleri olsa gerektir: "Allah'a andolsun ki biz, Rasûlullah (s.a.) ile seferde ve hazardous beraber olduk. O, hastalarımızı ziyaret eder, cenazelerimize katılır, bizimle beraber savaşa iştirak eder ve azda-çokta bizimle (her şeyini) paylaşırdı. Halbuki belki de onu hiç görmeyen bir takım insanlar bana bunu öğretiyorlar!"²³ Hz. Osman'ın bakış açısına göre Peygamber (s.a.) hep onlardan biri gibi olmuş, onlara destekte bulunmuş, hiç bir zaman kendisini ashâbından soyutlayarak onlardan uzaklaşmamıştır. Anlaşılan o ki, bazı insanlar Hz. Osman'ın bir kısım icraatlarından memnuniyetsizliklerini, Hz. Peygamber'i örnek göster-

²² Ahmed, *Müsned*, I, 57, no: 404 (İsnâdı Şeyhan'in şartına göre sahihtir. Bkz. *Müsned*, I, 466.), 67, no: 488 (Şuayb el-Arnâvût'un ifadesiyle isnâdı kavidir. Bkz. *Müsned*, I, 523.). Ayrıca bkz. Ebû Avâne, *Müsned*, I, 203, no: 657; Dârakutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *Sünen*, I, 86, I-IV, Beyrut 1386/1966; Ebû Nuaym, *el-Müsnedu'l-müstahrec alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*, I, 293, I-IV, Beyrut 1996; Beyhakî, *Sünen*, I, 78, 79, no: 376, 377; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, Bu rivâyetteki anlatım şu kaynaklarda ise soru üslûbu olmaksızın kaydedilmiştir: Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *Müsned*, s. 16, Beyrut ts.; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 17, no: 62; Müslim, Tahâret 9.

²³ Ahmed, *Müsned*, I, 69, no: 504 (İsnâdı hasendir. Bkz. *Müsned*, I, 532.). Ayrıca bkz. Bezzâr, *Müsned*, II, 59-60, no: 401; Makdisî, *el-Ehâdîsu'l-muhtâre*, I, 480, no: 354, 481, no: 357; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 29, VII, 228.

mek suretiyle ifade etmek istemişler; Hz. Osman da onların bu tavırlarına kırgınlığını, onu onlardan daha iyi tanıdığını söyleyerek anlatmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hz. Osman, müçtehit sahâbilerden biri olarak nerede hangi rivayetin söylenmesi gerektiğini çok iyi bilmiş; gelişi güzel bir şekilde, hatta niçin îrâd edildiğini düşünmeksizin Hz. Peygamber'in bazı hadislerini insanlara aktaranları uyarma cihetine gitmiştir. O hiçbir zaman Hz. Peygamber'e bağlılığından bir şey kaybetmemiş; davranışlarında daima onu önder olarak tanımıştır. Bu yönüyle Hz. Osman, sahâbe arasında bizim için en güzel örneklerden biridir.

Hz. Osman'ın Bedir, Uhut ve Rıdvan Bey'atı'ndaki Durumu

Hz. Peygamber'in Sünneti'ne son derece bağlı olduğu ortada olan Hz. Osman hakkında muhalifleri tarafından dile getirilen tenkitler de oldukça çarpıcıdır. Şimdi bu tenkit noktalarından üçünü ihtiva eden rivâyetlere bir göz atmak istiyoruz:

İbn İshak'ın (v. 151) *Sîre*'sinde, Abdullah b. el-Hasen²⁴- en-Nüfeylî²⁵- Muhammed b. Seleme²⁶- Muhammed b. İshak²⁷- Yahya b. Abbâd b. Abdillâh b. ez-Zübeyr²⁸- babası (Abbâd)²⁹- Abdillâh b. ez-Zübeyr³⁰ isnâdıyla nakledilen bir rivâyete göre Abdillâh b. ez-

²⁴ Abdillâh b. el-Hasen el-Harrânî, İbn İshak'ın *Sîre*'sini rivâyet eden râvilerden olup bu kitapta ismi oldukça çok geçmektedir.

²⁵ Ebû Ca'fer Abdillâh b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl en-Nüfeylî el-Harrânî (v. 234), "sika, me'mûn, ihticâc edilir ve hafız" bir râvi olarak bilinir. Bkz. Mizzî, Cemâluddîn Ebû'l-Haccâc Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI, 88-92, no: 3545, I-XXXV, Beyrut 1400/1980; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 543, no: 3619.

²⁶ Muhammed b. Seleme b. Abdillâh el-Bâhilî el-Harrânî (v. 191), İbn İshak'ın kitabını rivâyet eden râvilerden olup "sika" olarak tanıtılmıştır. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 849, no: 5959.

²⁷ Müellifin kendisidir.

²⁸ Yahya b. Abbâd b. Abdillâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Medenî (v. 100'den sonra), "sika" bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 1058, no: 7625.

²⁹ Abbâd b. Abdillâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm, babası Abdillâh b. ez-Zübeyr'in halifelîği zamanında Mekke kadılığı görevinde bulunmuş "sika" bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 482, no: 3152.

³⁰ Ebû Bekr/Ebû Hubeyb Abdillâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî el-Esedî (v. 73), Medine'de muhâcirlere ilk dünyaya gelen sahâbîdir. Ölümüne kadar 9 sene halifelik görevinde bulunmuştur. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 506, no: 3339.

Zübeyr, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir: "Talha, Rasûlullah'a karşı yaptığı şey (ortaya koyduğu fedakârlık) sebebiyle (cenneti) hak etmiştir." Rivâyet şöyle devam etmektedir: "Hani insanlar (Uhut'ta) hezimete uğrayarak Allah'ın Rasûlü'nden uzaklaşmıştı da, bir kısmı el-A'vas'ın³¹ aşağı kısmındaki el-Munekkâ³² denilen yere varmıştı. Hatta **Osman b. Affân**, Ukbe b. Osman³³ ve Sa'd b. Osman³⁴-ki bu ikisi ensardan ve Zureyk oğullarındandı- Medine tarafında bir dağ olan el-Cel'ab'a³⁵ kadar **kaçmışlar** ve orada üç gün kalmışlar (...**وفى عثمان بن عفان**); daha sonra Rasûlullah'a (s.a.) dönmüşlerdi. İddia ettiklerine göre Rasûlullah: **لقد ذهبتم فيها عريضة** "Gerçekten siz orada çok kaldınız." demiştir.³⁶

³¹ el-A'vas (الأعوص), Medine yakınlarında, doğu istikametinde 10 küsur mil mesafede bulunan bir vadinin ismidir. Bkz. Yâkut, Ebû Abdillâh b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, I, 223, I-V, Beyrut ts.; Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdilaziz, *Mu'cemu mâ's-ta'cem*, I, 173, I-IV, Beyrut 1403.

³² el-Munekkâ (المنقى), Şam yolu üzerinde Medine ile Uhut arasında deniz kıyısında bir yerdir. Bkz. Yâkut, *Mu'cemu'l-buldân*, V, 215; Bekrî, *Mu'cemu mâ's-ta'cem*, IV, 1272.

³³ Ukbe b. Osman b. Halde b. Mahled el-Ensârî ez-Zurakî, kardeşleri Ebû Ubâde ve Sa'd b. Osman ile birlikte Bedir savaşına katılmış sahâbilerdendir. Bkz. İbn Abdilber, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, III, 1074, no: 1826, I-IV, Beyrut 1412.

³⁴ Ebû Ubâde Sa'd b. Osman b. Halde b. Mahled el-Ensârî ez-Zurakî, daha çok künyesiyle tanınan bir sahâbi olup Bedir savaşına katılmıştır. Uhut günü ise kardeşi Ukbe b. Osman ve Hz. Osman ile birlikte kaçanlar arasında olduğu bildirilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 592; İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 600, no: 947, IV, 1706, no: 3065.

³⁵ el-Cel'ab (الجلب) Medine yakınlarındaki bir dağın ismi olup, Medine ile el-Cel'ab arasının iki posta mesafesi olduğu ifade edilir. Bkz. Yâkut, *Mu'cemu'l-buldân*, II, 154; Bekrî, *Mu'cemu mâ's-ta'cem*, I, 389.

³⁶ İbn İshak, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî, *Siretu İbn İshâk el-musemmât bi kitâbi'l-mubtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî*, s. 311, prg. 514, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1401/1981; Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu'l-ümem ve'l-mulûk*, II, 69 (Taberî'nin metnine göre olayı anlatan İbn İshak'ta olduğu gibi Abdullah b. ez-Zübeyr değil, babası Zübeyr'dir.), I-V, Beyrut 1407; a.mlf. *Tefsîr (Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân)*, IV, 145, I-XXX, Beyrut 1405. Metnin sonunda geçen **عريضة** kelimesi **واسعة** (geniş) diye açıklanmıştır. (Bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, s. 280, Beyrut 1393/1972; İbnu'l-Esir, Ebû's-Saâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis*, s. 591, عرض md., I-V, İstanbul 1383/1963.) Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ, Makdisî ve İbn Hacer gibi müellifler de bu rivâyeti İbn İshâk'tan naklen kitaplarına almışlardır. Ancak onların kaydettiği rivâyette Talha ile ilgili olan ilk kısım bulunmakla birlikte, devamında söylenen cümleler ve Hz. Osman'ın kaçtığına dair ifadeler yer almamıştır. Bkz. Ahmed, *Müsned*, I, 165, no: 1417; a.mlf. *Fezâilu's-sahâbe*, II, 744, no: 1290; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, II, 33, no: 670; Makdisî, *el-Ehâdisu'l-muhtâre*, III, 58-59, no: 861-863 (İsnâdının hasen olduğu belirtilmiştir); İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, III, 531, I-VIII, Beyrut 1412/1992.

Bu rivâyetten anlaşıldığına göre Hz. Osman Uhut savaşında Müslümanların paniğe kapıldığı bir sırada müşriklerden kaçan kişiler arasında yer almaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, onun kaçanlar arasında olması konusu, sonraki yıllarda da zihinleri bir hayli meşgul etmiştir. Şimdi konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz rivâyetleri kısaca ele almak istiyoruz. Ele alacağımız rivâyetlerin önemli bir kısmı sahâbeden Abdullah b. Ömer tarafından rivâyet edilmektedir.

1. İbn Ömer'den Gelen Rivâyetler

Kaynaklarımızda Hz. Osman'ın Uhut savaşında kaçanlar arasında olması hâdisesi genellikle onun Bedir savaşına ve Rıdvan bey'atına iştirak etmeyişi olayları ile birlikte ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili rivâyetlerin kâhir ekseriyeti sahâbeden Abdullah b. Ömer'den nakledilmekte olup, onun yanı sıra Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivâyet ile birlikte tâbiinden Ebû Seleme b. Abdirrahman ve Saîd b. el-Müseyyib'den nakledilen mürsel rivâyetler de bulunmaktadır.

İbn Ömer rivâyetlerinin önemli bir kısmı iki isimden, Osman b. Abdillâh b. Mevheb ve İbn Ebî Müleyke'den nakledilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu ikisi kadar fazla sayıda olmasa da Salim b. Abdillâh b. Ömer ve Vebere b. Abdirrahman'dan naklen gelen iki tarike de rastladığımızı söyleyebiliriz. Bu rivâyetlerle ilgili bilgileri şöylece sıralayabiliriz:

a. Osman b. Abdillâh b. Mevheb Rivâyeti

Osman b. Abdillâh b. Mevheb (v. 160), Basralı bir tâbiî olup, Hasen el-Basrî ile aynı tabaka râvilerinden ve ittifakla sika olduğu belirtilmiştir.³⁷ Konuyla ilgili olarak rivâyet edilen Osman b. Abdillâh rivâyeti oldukça dikkat çekici ayrıntılar içermektedir. Sözelimi, Buhârî'nin Musa b. İsmail- Ebû Avâne- Osman b. Mevheb isnâdıyla kaydettiği bir rivâyete göre, Mısır halkından bir adam³⁸ gelerek hac görevini ifa etmiş ve bu sırada oturmakta olan bir topluluk

³⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX, 422-423, no: 3835; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VII, 58, I-XIII, Beyrut 1379; a.m.f. *Takrîb*, s. 665, no: 4523.

³⁸ Gelen kişinin ismi kesin olarak bilinmemektedir. İbn Hacer gerek bu adamın, gerekse ona cevap verenlerin ve -az sonra bahsi geçecek olan- Kureyş kabilesinin ismine vâkif olamadığını belirtir. Daha sonra ise, Buhârî'de ileride gelecek olan Bakara, 2/193 âyetinin tefsiri ile ilgili kısımdan (bkz. Buhârî, Tefsir 32, no: 4243) hareketle gelenin isminin *العلاء بن عيراد* el-'Alâ b. Ayrâd/Îrâd olabile-

görmüştü. Bunların kim olduğunu sorduğunda onların Kureyşliler olduğu cevabını almış; bunun üzerine onların içindeki en saygın şahsiyetlerden biri olduğunu öğrendiği Abdullah b. Ömer'e aklına takılan soruları şöyle sormuştur:

"Ey İbn Ömer! Sana bazı sorular soracağım. Bana söyler misin, Uhut günü Osman'ın kaçtığı biliyor musun?" O: "Evet!" dedi. Devamla: "Biliyorsun ki, o Bedir'e de katılmamış ve orada bulunmamıştı." diye sorduğunda aynı şekilde: "Evet!" diye cevapladı. "Yine biliyorsun ki, Rıdvan bey'atına da iştirak etmemişti?" dediğinde de olumlu cevap verince adam tekbir getirmiştir.³⁹ Bunun üzerine İbn Ömer şöyle bir açıklamada bulunma ihtiyacı hissetmiştir: "Gel, sana (bir bir) açıklayayım! Uhut günü firar etmesine gelince, şehadet ediyorum/inanıyorum ki gerçekten Allah onu affetmiş ve bağışlamıştır.⁴⁰ Bedir'de bulunmamıştı

ceği yönünde bir tahminde bulunur. (Bkz. *Fethu'l-bârî*, VII, 58.) Tabakât kitaplarında bu isimde bir şahsa rastlayamadık. Fakat İbn Hacer'in işaret ettiği yerde geçen isim *العلاء بن عرار* el-'Alâ b. 'Arâr/'Arrâr diye kaydedilmiştir (Age., VIII, 184) ki "sika" olduğu belirtilir (bkz. İbn Hacer, *Takrib*, s. 761, no: 5285). Sanırız doğru imlâ da bu olmalıdır. Buhârî'nin kitabına notlar ekleyen Mustafa Dîb el-Buğâ da, onun Yezid b. Bişr es-Seksekî veya el-'Alâ b. 'Arâr/'Arrâr olduğunun söylendiğine dair bir kayıt düşmüştür. (Bkz. Buhârî, *Fezâilu's-sahâbe* 7, no: 3495'in dipnotu.) Ahmed b. Hanbel'in kitabında yer alan bir Sâlim b. Abdillâh b. Ömer rivâyeti, gelen adamın Ali b. Ebî Tâlib'i seven ve Osman'a zemmedenlerden olduğunu ifade eder. (Bkz. *Fezâilu's-sahâbe*, I, 483, no: 784.) Taberânî'nin kaydettiği bir rivâyete göre, râvilerden Vebere b. Abdirrahman, gelen adamın Kûfelilerden olduğunu söylemiş, rivâyetin ilerleyen kısımlarında da Kûfelilerin Hz. Ali'yi sevip Hz. Osman'a bûğzettiklerini hatırlatmıştır. (Bkz. *Evsat*, VII, 208, no: 7291.) İbn Hacer'in beyanına göre de, soru soran kişinin Hz. Osman aleyhtarı olduğu, sorduğu üç soruyla bu yönde beslediği itikadı kabul ettirmek istediği ve bu yüzden İbn Ömer'in ilk etapta verdiği cevabın onun çok hoşuna gitmesi sebebiyle tekbir getirdiği buradaki anlatımdan anlaşılmaktadır. (Bkz. *Fethu'l-bârî*, VII, 59.) Kûfelilerle ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Kılıç, "Kûfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri", s. 239-260.

³⁹ Bazı rivâyetlerdeki bilgilere göre, soru soran adam bu safhadan sonra tam da oradan ayrılmakta iken, İbn Ömer'in yanında bulunan bazı insanlar, şayet bir açıklama yapmadan adamı gönderirse, İbn Ömer'in Hz. Osman'a dil uzattığı şeklinde yanlış bir kanaat uyanacağını söyleyerek onu uyarılmışlar; bunun üzerine İbn Ömer de adamı geri getirtmiş ve rivâyetin devamında yer alan açıklamaları yapmıştır. Mesela bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 361-362, no: 32041; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IX, 450, no: 5599; İbn Hibbân, *Sahih*, XV, 337-338, no: 6909; Taberânî, *Evsat*, VII, 208, no: 7291; Hâkim, *Müstedrek*, III, 104, no: 4538.

⁴⁰ İbn Ömer'in bu kanaate varmasına sebep olan âyet diğer bazı rivâyetlerde açıkça yer almaktadır. (Mesela bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 361-362, no: 32041; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IX, 450, no: 5599; İbn Hibbân, *Sahih*, XV, 338, no: 6909; Taberânî, *Evsat*, VII, 209, no: 7291, VIII, 232-233, no: 8494; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 59.) Gerçekten de Uhut savaşında yerlerini terk ederek savaşın

çünkü o, Rasûlullah'ın (s.a.) kızı (Rûkayye)⁴¹ ile evliydi ve eşi o sırada hastaydı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) ona: “*Senin için, Bedir'e katılan bir kişinin aldığı ecir ve pay vardır*” demişti. Rıdvan bey'atına katılmaması meselesi ise şöyledir; şayet (Hudeybiye musâlahasından önce müşriklerle görüşmek üzere) Mekke'de Osman'dan daha güçlü birisi olsaydı, onun yerine mutlaka onu gönderirdi.⁴² İşte Rasûlullah (s.a.) bunun için Osman'ı gönderdi ve Rıdvan bey'atı da Osman'ın Mekke'ye gitmesinden sonra yapıldı. Rasûlullah (s.a.) sağ elini gösterek: “*Bu, Osman'ın elidir.*” demiş, (bey'at almak için) onu diğer elinin üzerine koymuş ve: “*İşte bu Osman için!*” buyurmuştur.” Sonra İbn Ömer ona şöyle dedi: “İşte artık bu anlattıklarımla gidebilirsin.”⁴³

kaybedilmesine sebep olanlar hakkında nâzil olduğu bilinen Âl-i İmrân, 3/155 âyeti Hz. Osman ve diğer firarilerin Allah tarafından affedildiği konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Söz konusu âyet şu şekildedir: “*(Uhu'ta) iki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırması. Yine de Allah onları affetti; çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.*”

⁴¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 59; Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak, *Avnu'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, VII, 283, I-XIV, Beyrut, 1415. Hâkim'in Muhammed b. Salih b. Hânî- es-Seriy b. Huzeyme- Ebû Seleme (Hammâd b. Seleme)- Hişâm b. Urve- Urve tarihiyle naklettiği bir rivâyette belirtildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Bedir savaşına giderken hasta olan kızı Rûkayye'nin yanında Hz. Osman ile birlikte Üsâme'yi de bırakmıştır. Savaş sonunda Zeyd b. Hârise müjdeli haberi ulaştırmak için geldiğinde Rûkayye (r.a.) henüz vefat etmişti. (Bkz. *Müstedrek*, IV, 51, no: 6851.) İbn Hacer, Rûkayye'nin öldüğü sırada daha yirmi yaşında olduğunu söylemektedir. Bkz. *Fethu'l-bârî*, VII, 59.

⁴² Aslında müşriklerle görüşmek için ilk gönderilen kişi Hırâş b. Ümeyye el-Ka'bî'dir. Fakat başarısız olunca Hz. Osman'ın gönderilmesi gündeme gelmiştir. (Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 96.) Gönderilme sebebi ise, Hz. Peygamber'in geliş sebeplerinin sadece Kâbe'yi ziyaret etmek/umre yapma olduğunu, savaşmak için gelmediklerini Kureyşlilere bildirmek istemesidir. Ne var ki, Hz. Osman'dan uzun süre haber alınmamış, hatta öldürüldüğü yönünde söylentiler çıkmış; bunun üzerine de Rasûlullah (s.a.) savaş için hazırlık yapılmasını istemiş ve herkesten “kaçmamak üzere” bey'at almıştır. Ayrıntılar için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 95-97; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 59; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, VII, 283.

⁴³ Buhârî, *Fezâilu's-sahâbe* 7, no: 3495. Bu rivâyet ayrıca neredeyse tamamen aynı anlatımla ve İbn Ömer'e kadar varan bir isnâdla şu kaynaklarda da mevcuttur: Ahmed, *Müsned*, II, 101, no: 5772, 120, no: 6011; a.mlf. *Fezâilu's-sahâbe*, I, 456, no: 737, 506, no: 826; Buhârî, *Meğâzî* 16, no: 3839, Humus 14, no: 2962 (Sadece Hz. Osman'ın Bedir'de bulunmayışının sebebiyle ilgili kısım mevcut olup buradakiyle aynı metne sahiptir.); Tirmizî, *Menâkıb* 19, no: 3706 (“Hasen-sahih bir hadis” deniliyor ve Osman'dan başka vecihle de rivâyet edildiği ifade ediliyor.)

Osman b. Abdillâh b. Mevheb rivâyetleri kaynaklarımızda başlıca şu isnâdlarla nakledilir:

1. Tayâlisî- Ebû Avâne⁴⁴ ve Şeybân (Ebû Muâviye)⁴⁵- Osman b. Abdillâh b. Mevheb- İbn Ömer.⁴⁶
2. Ahmed- Affân⁴⁷- Ebû Avâne- Osman b. Abdillâh b. Mevheb- İbn Ömer.⁴⁸
3. Ahmed- Hâşim b. el-Kâsım⁴⁹- Ebû Muâviye Şeybân- Osman b. Abdillâh- İbn Ömer.⁵⁰
4. Ahmed- İbrahim⁵¹- Haccâc⁵²- Ebû Avâne- Osman b. Abdillâh b. Mevheb- İbn Ömer.⁵³

⁴⁴ Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkürî el-Vâsıtî el-Bezzâz (v. 175-176), künyesiyle meşhurdur, "sika ve sebt" gibi lâfızlarla ta'dil edilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 1036, no: 7457.

⁴⁵ Ebû Muâviye Şeybân b. Abdirrahman et-Temîmî en-Nahvî el-Basrî (v. 164), "sika ve kitap sahibi" diye anılmıştır. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 441, no: 2849.

⁴⁶ Tayâlisî, *Müsned*, s. 264, no: 1958 (muhtasardır ve sadece gelen kişinin sorduğu 3 soruya İbn Ömer tarafından verilen cevapları kapsar. Bu cevapların yer aldığı metin burada kaydettiğimiz metinle büyük oranda aynıdır).

⁴⁷ Ebû Osman Affân b. Müslim b. Abdillâh et-Teymî el-Bâhilî es-Saffâr el-Basrî (v. 220), "sika, sebt, huccet, hafız, kesîru'l-hadis, sünnet sahibi" gibi pek çok övücü lâfızlarla ta'dil edilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX, 164-173; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 206-208, I-XIV, Beyrut, 1404/1984.

⁴⁸ Ahmed, *Müsned*, II, 101, no: 5772. Şuayb el-Arnâvût'a göre, bu rivâyetin isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Bkz. *Müsned*, X, 53.

⁴⁹ Ebû'n-Nadr Hâşim b. el-Kâsım b. Müslim el-Leysî el-Bağdâdî (v. 207), künyesiyle meşhur olup lâkabı Kayser'dir, "sika-sebt" bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 1017, no: 7305.

⁵⁰ Ahmed, *Müsned*, II, 120, no: 6011 (Şuayb el-Arnâvût, bu rivâyetin isnâdının Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre "sahih" olduğunu söylemiştir. Bkz. *Müsned*, X, 211.); a.mlf. *Fezâilu's-sahâbe*, I, 456, no: 737.

⁵¹ Burada bahsi geçen İbrahim'in kim olduğu açık değildir. Muhtemelen o İbrahim b. Sa'd olabilir. Zehebî, Ahmed b. Hanbel'in hocaları arasında ismi geçen İbrahim b. Sa'd'dan bahsederken, İbn Hanbel'in ondan çok az ilim aldığını ifade eder. (Bkz. *Siyeru a'lâm*, XI, 180.) Ancak Haccâc b. el-Minhâl'den rivâyette bulunanlar arasında İbrahim b. Sa'd'a rastlayamadığımızı da ifade etmemiz gerekir. Haccâc'dan rivâyet alanlar arasında zikredilen (Bkz. Mizzî, *age.*, V, 458) iki İbrahim'in

5. Buhârî- Abdân⁵⁴- Ebû Hamza⁵⁵- Osman b. Mevheb- İbn Ömer.⁵⁶
6. Buhârî- Musa b. İsmail⁵⁷- Ebû Avâne- Osman b. Mevheb- İbn Ömer.⁵⁸
7. Tirmizî- Salih b. Abdillâh⁵⁹- Ebû Avâne- Osman b. Abdillâh b. Mevheb- İbn Ömer.⁶⁰

Bu tariklerde yer alan râvilerden hiçbiri hakkında rivâyete zarar verecek ölçüde bir cerhe rastlamadığımızı belirtmek isteriz. Dolayısıyla kaynaklarımızda nakledilen Osman b. Abdillâh b. Mevheb rivâyetlerinin isnâd açısından ihticâca elverişli ve sahih olduğunu söylememiz mümkün görünüyor. Metin olarak bakıldığında da, Hz. Osman'ın Bedir savaşına ve Rıdvan bey'atına katılmamış olması onun mazur sayılmasını gerektiren haklı sebeplere istinat etmektedir. Uhut savaşında kaçanlar arasında bulunması meselesi ise Kur'ân âyeti ile

(Ebû Müslim İbrahim b. Abdillâh el-Keşşî veya el-Keccî –v.292- ve İbrahim b. Ya'kub el-Cûzecânî –v.259) de vefat tarihleri daha sonraki bir döneme işaret ediyor görünüyor.

- 52 Ebû Avâne'den rivâyette bulunanlar arasında ismi geçen tek Haccâc, Ebû Muhammed Haccâc b. el-Minhâl el-Enmâtî es-Sülemî el-Basrî (v. 217) olup, "sika, fâzıl, salih, kesîru'l-hadis" bir râvi olarak tanıtılmaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 301; Mizzî, *age.*, V, 459; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 207.
- 53 Ahmed, *Fezâilu's-sahâbe*, I, 506, no: 826.
- 54 Abdullâh b. Osman b. Cebele İbn Ebî Ravvâd el-Atekî (v. 221), "sika ve hafız" denilerek ta'dil edilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 525-526, no: 3488.
- 55 Ebû Hamza Muhammed b. Meymûn el-Mervezî es-Sükkerî (v. 167-168), "sika ve fâzıl" bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 901, no: 6388.
- 56 Buhârî, Meğâzî 16, no: 3839. Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin isnatlarında geçen Osman b. Abdillâh b. Mevheb'in, Buhârî'nin isnâdındaki Osman b. Mevheb ile aynı kişi olduğu anlaşılıyor. Nitekim İbn Hacer'den öğrendiğimize göre, Osman b. Mevheb, dedesi Mevheb'e nispet edilerek böyle isimlendirilmiştir. Bkz. *Fethu'l-bârî*, VII, 58; a.mlf. *Takrîb*, s. 665, no: 4523.
- 57 Ebû Seleme Musa b. İsmail el-Minkarî et-Tebûzekî (v. 223), hem ismi hem de künyesi ile meşhur olmuştur. İbn Hacer "sika-sebt" tavsifinde bulunmuş ve onunla ilgili olarak İbn Hirâş'ın: 'İnsanlar onun hakkında ileri geri konuştu' sözüne itibar edilemeyeceğini belirtmiştir. Bkz. *Takrîb*, s. 977, no: 6992.
- 58 Buhârî, *Fezâilu's-sahâbe* 7, no: 3495, Humus 14, no: 2962 (Sadece Hz. Osman'ın Bedir'de bulunmayışının sebebiyle ilgili kısım mevcut olup buradakiyle aynı metne sahiptir.)
- 59 Ebû Abdillâh Salih b. Abdillâh b. Zekvân el-Bâhilî et-Tirmizî (v. 231), sika bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 446, no: 2887.
- 60 Tirmizî, *Menâkıb* 19, no: 3706.

açıklığa kavuşturulmuş ve onların affedildikleri ilan edilmiştir. Bu ilandan sonra Hz. Osman hakkında bu üç olay sebebiyle yaralayıcı ifadeler kullanmak uygun olmasa gerekir. Ebû Bekr b. el-Arabî (v. 543/1148) de, İbn Ömer tarafından getirilen bu açıklamanın Hz. Osman ile ilgili şüpheleri ortadan kaldırmaya yeterli olduğu yönünde kanaatini ortaya koymaktadır.⁶¹

b. İbn Ebî Müleyke Rivâyeti

Ebû Sevr Habîb b. Ebî Müleyke el-Huddânî en-Nehdî el-Kûfî makbul bir râvî olarak bilinir. İbnu'l-Müseyyib gibi büyük tâbiîn âlimlerinin oluşturduğu ikinci tabaka râvilerinden olup, sahâbeden Abdullah b. Ömer'den hadis aldığı belirtilir.⁶²

İbn Ebî Müleyke rivâyetleri başlıca şu isnâdlarla nakledilmektedir:

1. İbn Ebî Şeybe- el-Huseyn b. Ali⁶³- Zâide⁶⁴- Küleyb b. Vâil⁶⁵- İbn Ebî Müleyke- İbn Ömer.⁶⁶
2. Ebû Dâvud- Ebû Salih⁶⁷- Ebû İshak⁶⁸- Küleyb- Hânî' b. Kays⁶⁹- İbn Ebî Müleyke- İbn Ömer.⁷⁰

⁶¹ İbnu'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, s. 113-114.

⁶² Hatîb, *Mûdihu evhâmî'l-cem'i ve't-tefrîk*, II, 5, no: 130, I-II, Beyrut 1407; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, V, 401-403; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 221, no: 1115 ve s. 1123, no: 8065.

⁶³ el-Huseyn b. Ali b. el-Velid el-Cu'fî el-Mukri' (v. 203), "sika ve âbid" bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 249, no: 1344.

⁶⁴ Ebû's-Salt Zâid b. Kudâme es-Sakafî el-Kûfî (v. 160 civ.), "sika, sebt, sünnet sahibi" gibi lâfızlarla ta'dil edilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 333, no: 1993.

⁶⁵ Küleyb b. Vâil b. Beyhân/Hebbâr et-Teymî el-Bekrî el-Medenî (v.?), genel kanaat onun sika olduğu yönündedir. Nitekim o, İbn Maîn, İclî, Ebû Dâvud, İbn Hibbân ve Dârakutnî gibi âlimler tarafından "sika, beis yok, sadûk, hadisi yazılır" gibi lâfızlarla ta'dil edilmiştir. Sadece Ebû Zur'a'nın onun zayıf olduğunu söylediği yönünde bir beyan vardır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, 214-215, no: 4994; Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâyetun fi'l-kütübî's-sitte*, II, 149, no: 4674, I-II, Cidde 1413/1992; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 401, no: 811.

⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 361-362, no: 32041. Ayrıca bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IX, 450, no: 5599; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 337-338, no: 6909. Taberânî de Zâide- Küleyb- İbn Ebî Müleyke tarihiyle gelen bir rivâyeti muhtasar olarak serdetmiştir. Bu muhtasar metinde sadece adamın gelişinden ve Bedir ile ilgili sorudan ve buna verilen cevaptan bahsedilirken, Uhut ve Rıdvan bey'atına hiç temas edilmez. Bkz. Taberânî, *Kebîr*, I, 85, no: 125 ve krş. no: 126.

3. Ebû Ya'lâ- Vehb b. Bakıyye⁷¹- Halid⁷²- Küleyb- İbn Ebî Müleyke- İbn Ömer.⁷³
4. İbn Hibbân- el-Hasen b. Süfyân⁷⁴- İbn Ebî Şeybe- Huseyn b. Ali- Zâide- Küleyb b. Vâil- İbn Ebî Müleyke- İbn Ömer.⁷⁵
5. Taberânî- Muâz⁷⁶- İshak⁷⁷- Abdulvâhid b. Ziyâd⁷⁸- Küleyb- İbn Ebî Müleyke- İbn Ömer.⁷⁹

-
- ⁶⁷ Ebû Sâlih Mahbûb b. Musa el-Antâkî el-Ferrâ (v. 231). Genellikle sika kabul edilmiştir. Dârakutnî'ye göre ise "suveylih (ta'dilin en alt mertebesinde "iyice" anlamında) ve kavi olmayan" bir râvidir. İbn Hacer onu "sadûk" bir râvi olarak kabul etmiş ve Buhârî'nin ondan hadis rivâyet ettiği iddiasını doğru bulmamıştır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 48, no: 85; a.mlf. *Takrîb*, s. 923, no: 6537.
- ⁶⁸ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. el-Hâris el-Fezârî el-Kûfî (v. 185), "sika, me'mûn, imam, hafız" gibi lâfızlarla ta'dil edilmiş meşhur bir âlimdir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, II, 167-170, no: 225; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 113, no: 232.
- ⁶⁹ Hânî' b. Kays el-Kûfî (v.?), nesebi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Mizzî ve İbn Hacer, İbn Hibbân'ın onun ismini sika râvileri topladığı eserinde kaydettiğini (Bkz. *Sikât*, VII, 583, no: 11581, I-IX, y.y. 1395/1975) belirtmekle birlikte, İbn Hacer diğer bir eserinde (*Takrîb*, s. 1017, no: 7312) onun "mestûr" bir râvi olduğu kaydını düşmüştür. Bu durum da onun çok da tanınan bir râvi olmadığını göstermektedir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX, 142, no: 6546; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 21, no: 45.
- ⁷⁰ Ebû Dâvud, Cihâd 150, no: 2726. Hatîb-i Bağdâdî de bu rivâyeti aynı sened ve metin ile kaydetmiştir. Bkz. *Mûdih*, II, 5.
- ⁷¹ Ebû Muhammed Vehb b. Bakıyye b. Osman el-Vâsîtî (v. 239), kendisinden Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Ebû Zur'a, Bakîy b. Mahled, Ebû Ya'lâ gibi pek çok tanınmış hadisçinin rivâyetinde buldukları meşhur ve sika bir râvidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI, 115-117, no: 6750; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 140, no: 270.
- ⁷² Halid b. Abdillâh b. Abdîrrahman et-Tahhân el-Vâsîtî el-Müzenî (v. 182), "sika ve sebt" bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 287, no: 1657.
- ⁷³ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IX, 450, no: 5599.
- ⁷⁴ Ebû'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyân b. Âmir en-Nesevî eş-Şeybânî (v. 303), *el-Müsnevu'l-kebîr* ve *Erbâin* adlı eserlerin sahibi ve "fakih, hafız, imam, şeyh" gibi lâfızlarla ta'dil edilen meşhur bir isimdir. Bkz. İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali eş-Şeybânî el-Makdisî, *Tezkiratu'l-huffâz (Etrâfu ehâdîsi Kitâbi'l-mecrûhîn li İbn Hibbân)*, II, 703-705, no: 724, I-IV, Riyad 1415; Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilgânî, *et-Takyid li ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânid*, s. 230-232, no: 276, Beyrut 1408; Zehebî, *el-Muktenâ fi serdi'l-kunâ*, I, 344, no: 3508, I-II, Beyrut 1408; Suyûtî, Ebû'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 308, Beyrut 1403.
- ⁷⁵ İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 337-338, no: 6909.

6. Hâkim- Ebû Abdillâh b. Ya'kûb⁸⁰- Yahya b. Muhammed⁸¹- Müsedded b. Süleyman⁸²- Küleyb- İbn Ebî Müleyke- İbn Ömer.⁸³

Bu tarikler arasında Ebû Dâvud tarafından nakledilen rivâyette, Rasûlullah'ın (s.a.) Bedir günü ayağa kalkarak: “Gerçekten Osman Allah ve Rasûlü uğruna bir ihtiyaç sebebiyle

⁷⁶ Taberânî'nin rivâyetlerini incelediğimizde genellikle isnâdın en başında geçen Muâz'ın, Muâz b. el-Müsennâ olduğu göz önünde bulundurulursa, kanaatimizce buradaki senedin başında da ismi geçen râvinin o olma ihtimali yüksek görünüyor.

⁷⁷ Burada ismi geçen İshak'ın tam olarak kim olduğu net değildir. Abdulvâhid b. Ziyâd'dan rivâyette bulunanlar arasında ismi İshak olan iki kişiden söz edilir ki her ikisi de sika olarak bilinen râvilerdendir. Bunlardan birincisi, Ebû Ya'kûb İshak b. Ebî İsrâil İbrahim el-Mervezî (v. 245) olup, kendisinden “sika, sadûk, me'mûn, zâbit, hafız” gibi ta'dîl lâfızlarıyla bahsedilir. (Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, II, 398-407, no: 338; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 195-196, no: 415.) İkincisi ise, Ebû Ya'kûb İshak b. Ömer b. Selîf (سليط) el-Hüzelî el-Basrî'dir (v. 229) ve hakkında “sadûk, sika, salih, beis yok” denilmiştir. (Bkz. Mizzî, *age.*, II, 460-461, no: 371; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 213, no: 455.) Buradaki İshak ile kastedilenin, meşhur âlim *Müsned* sahibi İshak b. Râhûye (v. 238) olması da akla gelen ihtimallerden biridir.

⁷⁸ Ebû Bîşr/Ebû Ubeyde Abdulvâhid b. Ziyâd el-Abdî el-Basrî (v. 176), tanınmış râvilerdendir. “Sika, me'mûn, hasenu'l-hadis, kesiru'l-hadis, beis yok” gibi lâfızlarla anılmıştır. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 450-454, no: 3585; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 385, no: 815.

⁷⁹ Taberânî, *Evsat*, VIII, 232-233, no: 8494.

⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya'kûb b. el-Ahram el-Hafız, Hâkim'in çokça rivâyet ettiği hocalarındandır.

⁸¹ Ebû Zekerîyya Yahya b. Muhammed b. Yahya ez-Zühî en-Nisâbü'rî (v. 267), “sika, saduk ve hafız” gibi lâfızlarla ta'dîl edilmiş meşhur bir râvidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI, 528-530, no: 6916.

⁸² Görebildiğimiz kadarıyla kaynaklarımızda bu isimde bir râviden söz edilmemektedir. Küleyb b. Vâil'den rivâyet alanlar arasında da bu isimde bir râvi zikredilmemiştir. (Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, 215; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 401.) Herhalde doğrusu “Müsedded b. Müserhed-Mu'temir b. Süleyman” şeklinde iki ayrı isim olmasıdır. Çünkü Küleyb'den rivâyet edenler arasında adı geçen Müsedded b. Müserhed'in hayatına baktığımızda, onun Mu'temir b. Süleyman'dan hadis aldığı ifade edilmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 98.

Ebû'l-Hasen Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Basrî el-Esedî (v. 228), meşhur, sika ve sadûk bir râvi olup, Basra'da ilk *Müsned* tasnif edenlerden olduğu belirtilir. (Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII, 443-448, no: 5899; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 98, no: 203.) Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleyman b. Tarhân et-Teymî el-Basrî (v. 187) de “sika, sadûk, imam, hafız, gudve (örnek, model)” gibi güzel vasıflarla anılan bir râvidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIII, 254; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 204.

⁸³ Hâkim, *Müstedrek*, III, 104, no: 4538.

gitti; işte ben de onun yerine bey'at ediyorum.” dediği ve onun için ganimetten bir pay ayırdığı, o hariç katılmayan hiç kimse için bir pay ayırmadığı kaydedilmektedir.⁸⁴

Ancak bu rivâyette bazı karışıklıkların olduğu hemen dikkat çekmektedir. Çünkü rivâyette sözkonusu edilen bey'at alma hâdisesi gerçekte Bedir'de değil Rıdvan bey'atında vaki olmuştur. Hz. Osman için ganimetten pay ayrılması ise Bedir'de vuku bulmuştur. Ayrıca, Bedir'e katılmadığı halde ganimetten pay alması olayı, sadece Hz. Osman'a yönelik bir uygulama olmayıp, benzeri uygulamaların diğer bazı sahâbiler için de geçerli olduğunu görüyoruz. Nitekim, Uhu'ta büyük yararlıklar gösteren Talha b. Ubeydillah için de aynı şey sözkonusudur ve Bedir'e iştirak etmediği halde Hz. Peygamber tarafından ona da payının ve ecrinin verildiği belirtilir.⁸⁵ Hatta buradan hareketle kaynaklarımızda, savaşa katılmayan kimselerin ganimetten pay alıp alamayacakları İslâm hukukunda sıkça tartışılmış ve genellikle Hz. Osman'ın durumu delil olarak kullanılmıştır.⁸⁶

Ebû Dâvud gibi Mizzî de, el-Fezârî- Küleyb b. Vâil- Hânî' b. Kays- Habîb b. Ebî Müleyke-İbn Ömer şeklindeki bir isnâd ile bu rivâyeti Ebû İshak el-Fezârî'den nakletmiştir; fakat Mizzî'nin metni Ebû Dâvud'un metnine hiç benzemez ve anlam olarak Osman b. Abdullah b. Mevheb rivâyeti ile aynıdır.⁸⁷ Bu demektir ki, Ebû Dâvud rivâyetindeki tutarsızlıklar, rivâyetin isnâdındaki râvilerden en azından Ebû İshak el-Fezârî'den sonraki bir isimden kaynaklanıyor olmalıdır ki o isim de muhtemelen Ebû Salih Mahbûb b. Musa'dır. Ebû Davud şârihlerinden Azîmâbâdî de bu noktada vaki olan probleme dikkat çekmiş ve bunun râvilerden birinden kaynaklandığını dile getirmiştir.⁸⁸

⁸⁴ Ebû Dâvud, Cihâd 150, no: 2726. Hatîb-i Bağdâdî de bu rivâyeti aynı sened ve metin ile kaydetmiştir. Bkz. *Müddih*, II, 5.

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 19.

⁸⁶ Örnek olarak bkz. Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu meânî'l-âsâr*, III, 244-245, I-IV, Beyrut 1399; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî fî fikhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, IX, 211, I-X, Beyrut 1405; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu'l-evtâr min ehâdîsi Seyyidi'l-ahyâr şerhu Müntekâ'l-ahbâr*, VIII, 119, I-IX, Beyrut 1973.

⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, V, 402.

⁸⁸ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, VII, 283.

Ayrıca Ebû Dâvud'un serdettiği ve sözkonusu müşkilleri ihtiva eden rivâyete karşılık, İbn Ebî Şeybe tarafından benzer bir isnâd ile kaydedilen metnin daha tam olduğu anlaşıl-
maktadır. İki rivâyetin isnâdını karşılaştırdığımızda, Ebû Dâvud'dun kitabında Küleyb ile
Habîb arasında bulunan Hânî' b. Kays'ın İbn Ebî Şeybe'de yer almadığı dikkat çekmektedir.
Ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin metni, yukarıda değindiğimiz ve yaygın bir şekilde nakledildiğini
gördüğümüz Osman b. Abdillâh b. Mevheb rivâyetiyle de anlam olarak büyük oranda örtüş-
mektedir.

Bununla birlikte Taberânî'nin: Muâz- İshak- Abdulvâhid b. Ziyâd- Küleyb b. Vâil- Hânî'
b. Kays- Habîb b. Ebî Müleyke-İbn Ömer isnâdıyla naklettiği rivâyette de açıkça gördüğümüz
üzere Ebû Dâvud'da olduğu gibi Hânî' b. Kays ile Habîb b. Ebî Müleyke peşpeşe gelmekte-
dir. Ne var ki, bu rivâyet de Ebû Dâvud'un metnine değil Osman b. Abdillâh b. Mevheb
rivâyetiyle çok örtüşen İbn Ebî Şeybe'nin metnine benzemektedir. Hâkim'in serdettiği
rivâyetin de diğer İbn Ebî Müleyke rivâyetleri gibi mana olarak Osman b. Abdillâh b. Mevheb
rivâyetine benzediğini söylememiz mümkündür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ebû Dâvud'un İbn Ebî Müleyke rivâyetindeki metni diğerleri
arasında şâz olarak kalmış görünmektedir. İbn Ebî Müleyke'den gelen diğer tariklerin metni
ise anlam olarak Osman b. Abdillâh b. Mevheb rivâyeti ile aynıdır.

c. Vebere b. Abdirrahman Rivâyeti

İbn Ömer'den gelen rivâyetlerin üçüncüsü Vebere b. Abdirrahman'dan nakledilmekte-
dir. Ebû Huzeyme/Ebû'l-Abbâs Vebere b. Abdirrahman el-Müslî el-Kûfî (v. 116), tâbîinden
olup İbn Ömer ve İbn Abbas'tan hadis rivâyet ettiği belirtilir. Sika bir râvi olduğu yönünde
beyanlar vardır.⁸⁹

Taberânî tarafından, Muhammed b. el-Abbâs el-Ahram el-İsbehânî⁹⁰- Ömer b. Mu-
hammed b. el-Hasen el-Esedî⁹¹- babası (Muhammed b. el-Hasen)⁹²- el-'Alâ b. Züheyr⁹³-

⁸⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, V, 497; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX, 426; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 98.

⁹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Abbâs b. Eyyûb el-İsbehânî (v. 301), "İbnü'l-Ahram" diye meşhur
olmuş, hafız ve mutkin fukahâdan olduğu belirtilmiş bir râvidir. Bkz. Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî
nakdi'r-ricâl*, V, 215, no: 754, I-VIII, Beyrut 1995.

Vebere b. Abdirrahman- İbn Ömer isnâdıyla kaydedilen rivâyetin de anlam olarak Osman b. Abdillah b. Mevheb rivâyeti ile büyük benzerlikler taşıdığını görmekteyiz.⁹⁴

d. Salim b. Abdillah b. Ömer Rivâyeti

Dördüncü İbn Ömer rivâyeti ise Salim'den nakledilir. Ebû Ömer Salim b. Abdillah b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Medenî (v. 106), fukahâ-i seb'adan olup, İbn Ömer, Hz. Âişe, Ebû Hureyre, Râfi' b. Hadîc gibi pek çok sahâbeden hadis almış meşhur bir tâbiîn imamıdır. Fakihliğinin yanı sıra hüccet ve ilim-amel-züht ve şerefi bünyesinde toplayan bir kişiliğe sahip olduğu da beyan edilmiştir.⁹⁵

Ahmed b. Hanbel'in, Hâşim b. el-Kâsım- Abdülhamid b. Behrâm⁹⁶- Ebû Abdillah el-Mühelleb⁹⁷- Sâlim b. Abdillah b. Ömer b. el-Hattâb isnâdıyla kaydettiği bir rivâyet⁹⁸ daha

⁹¹ Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. el-Hasen el-Esedî el-Küfî (v. 250), kendisinden Buhârî ve Nesâî gibi titiz hadisçilerin rivâyette buldukları ve "sıdk makamında, sadûk, sika, hadisi itibar için kullanılır, beis yok" gibi lâfızlarla ta'dil edilen bir râvidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 497-498, no: 4302; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 435, no: 822.

⁹² Ebû Abdillah/Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. ez-Zübeyr el-Esedî (v. 200), nadiren zayıf olduğu yönünde değerlendirmeler olmakla birlikte genellikle "beis yok, sika, şeyh, salih, hadisi yazılır" gibi lâfızlarla anılan, İbnu'l-Medîni ve İbn Ebî Şeybe gibi önemli hadisçilerin rivâyet aldıkları bir râvidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 67-69, no: 5149; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 102, no: 161.

⁹³ Ebû Züheyr el-'Alâ b. Züheyr b. Abdillah el-Ezdî el-Küfî (v.?) hakkında sika ve meşhur bir râvi olduğu yönünde değerlendirmeler vardır. Bkz. Müslim, *el-Kunâ ve'l-esmâ*, I, 340, no: 1222, I-II, Medine 1404; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 495-496, no: 4567; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 161, no: 326.

⁹⁴ Taberânî, *Evsat*, VII, 208-209, no: 7291.

⁹⁵ İbnu'l-Kayserânî, *Tezkiratu'l-huffâz*, I, 88, no: 77; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 145-153, no: 2149.

⁹⁶ Abdülhamid b. Behrâm el-Fezârî el-Medâinî (v. 170'ten önce), "sika, sadûk, beis yok" gibi lâfızlarla ta'dil edilse de, onun özellikle zayıf bir râvi olduğu belirtilen Şehr b. Havşeb'den rivâyette bulunması kendisi hakkında sürekli bir cerh sebebi olarak zikredilmiştir. İbn Hibbân da onun sikalardan rivâyet ettiğinde rivâyetinin mu'teber ve müstakim (sağlam) olduğunu ifade etmiştir. (Bkz. İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 121; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, II, 84, I-II, Beyrut 1406; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI, 411-413; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 99.) Ne var ki, incelemekte olduğumuz rivâyette onun, bilinmeyen bir râvi olduğu anlaşılan Ebû Abdillah el-Mühelleb'den nakletmiş olması, bu rivâyet hakkındaki şüpheleri artırmaktadır.

⁹⁷ Kaynaklarımızda Ebû Abdillah el-Mühelleb isminde bir râviye rastlayamadığımız gibi Salim'den rivâyette bulunanlar arasında da bu isimde birisi zikredilmemiştir.

vardır ki, bu rivâyet de içerik olarak Osman b. Abdillâh b. Mevheb rivâyeti ile benzerlik arzetsede de, soru soranın muhatap olduğu kişinin baştan sona Abdullâh b. Ömer değil de Salim b. Abdillâh b. Ömer olarak kaydedilmesi, rivâyet hakkında soru işaretlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Herhalde Salim de olayı babası İbn Ömer'den nakletmiş olmalıdır ama her nedense isnâdda İbn Ömer ismi düşmüştür diye düşünürüz. Ayrıca isnâddaki Ebû Abdillâh el-Mühelleb'in Salim ile görüştüğünün sabit olmaması sebebiyle de isnâdın muttasıl olduğunu söyleyebilmek mümkün görünmüyor.

Hız. Osman'ın Bedir, Uhut ve Rıdvan bey'atında bulunmayışı olaylarından bahseden rivâyetlerin büyük çoğunluğunu teşkil eden Osman b. Abdillâh b. Mevheb, İbn Ebî Müleyke, Salim b. Abdillâh b. Ömer ve Vebere b. Abdırrahman rivâyetlerine ait tarikler çalışmamızın sonundaki Tablo-1 ve Tablo-2'de gösterilmiştir.

2. Enes b. Mâlik Rivâyeti

Tirmizî'nin, Ebû Zur'a⁹⁹- el-Hasen b. Bişr¹⁰⁰- el-Hakem b. Abdilmelik¹⁰¹- Katâde¹⁰²- Enes b. Mâlik isnâdıyla kaydettiği diğere bir rivâyette de, Rasûlullah'ın (s.a.) Rıdvan bey'atı ile emrolunduğu sırada Osman b. Affân'ın Rasûlullah'ın elçisi sıfatıyla Mekkelilere gittiği; insanlardan bey'at alan Hız. Peygamber'in de: "Osman'ın gidişi, Allah ve Rasûlü'nün yolunda bir ihtiyaçtan dolayı olmuştur." diyerek, (onun adına bey'at almak için) bir elini diğere üzerine koyduğu ifade edilmiştir. Rivâyetin sonunda yer alan cümlede ise, Rasûlullah'ın (s.a.) Os-

⁹⁸ Ahmed, *Fezâilu's-sahâbe*, I, 483, no: 784.

⁹⁹ Ebû Zur'a Ubeydullah b. Abdilkerim b. Yezîd er-Râzî (v. 264), "imam, hafız, sika" gibi pek çok övücü lâfızla ta'dil edilmiş meşhur bir kişidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 642, no: 4345.

¹⁰⁰ Ebû Ali el-Hasen b. Bişr b. Selm el-Hemedânî el-Becelî el-Kûfî (v. 221), sika olduğu yönünde de beyanlar varsa da genellikle "sadûk, kavi değil, münkeru'l-hadis" gibi lâfızlarla cerhedilmiş ve zayıf kabul edilmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 58-62, no: 1204; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 223, no: 473.

¹⁰¹ el-Hakem b. Abdilmelik el-Kureşî el-Basrî'nin (v.?), "zayıf, sika değil, bir şey değil, za'ifu'l-hadis, muzdaribu'l-hadis, kavi değil, münkeru'l-hadis, mütâbaat edilemeyen hadisler rivâyet ediyor" vb. pek çok lâfızla cerhedilmiş zayıf bir râvi olduğunu öğreniyoruz. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 110-112, no: 1436; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 371, no: 754.

¹⁰² Ebû'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (v. 117-118), tâbiinden olup gerek güvenilirliği, gerekse hafızasının kuvveti yönünden pek çok övgü dolu söze muhatap olmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII, 498-517, no: 4848; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 315-318, no: 637.

man'ı temsilen koyduğu elin, diğer insanların kendi hesabına koydukları elden daha hayırlı olduğu belirtilir.¹⁰³ İbn Hacer'e göre bu son ifadeler de Hz. Osman'ın bizzat kendisine aittir.¹⁰⁴ Tirmizî tarafından serdedilen bu hadisin isnâdında kusur bulunsa da, metninin yaygın olarak nakledilen Osman b. Abdullah ve İbn Ebî Müleyke rivâyetlerindeki ilgili kısımla örtüşüğünü söyleyebiliriz.

3. Ebû Seleme b. Abdirrahman Rivâyeti

Konumuzla ilgili olarak sahâbeden Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik rivâyetlerinin yanı sıra tâbîinden gelen iki isme ait iki rivâyet daha olup, bunlardan ilki Ebû Seleme'den nakledilir. Ebû Seleme Abdullah/İsmail b. Abdirrahman b. Avf ez-Zühri el-Medenî (v. 94), çok hadis rivâyet eden tâbîinden olup sikadır. Sahâbeden babası Abdurrahman, Hz. Osman, Talha, Ubâde b. es-Sâmit, Ebû Katâde, Ebû'd-Derdâ gibi pek çok isimden hadis aldığı belirtilmektedir.¹⁰⁵

Ahmed b. Hanbel tarafından Ebû Katan¹⁰⁶- Yunus b. Ebî İshak¹⁰⁷- babası (Ebû İshak)¹⁰⁸- Ebû Seleme b. Abdirrahman isnâdıyla nakledilen¹⁰⁹ bir rivâyette de, Hz. Osman

¹⁰³ Tirmizî, Menâkıb 19, no: 3702. Müellif bunun "hasen-sahih-garib bir hadis" olduğunu ifade ediyor. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdilvâhid el-Makdisî (v. 643) de isnâdda bulunan el-Hakem b. Abdilmelik hakkında bazılarının tenkitte bulduklarını belirttiikten sonra sonuç olarak bu rivâyetin "isnâdının hasen" olduğu yönünde kanaatini paylaşmıştır. (Bkz. *el-Ehâdîsu'l-muhtâre*, VII, 25-26, no: 2407) Tirmizî'nin bu rivâyetini İbn Kesîr, el-Hasen b. Bişr'den sonrası aynı olmak kaydıyla (el-Hakem b. Abdilmelik- Katâde- Enes) Hafız Ebû Bekr el-Beyhakî'ye kadar varan bir sened ile kaydetmiştir. (Bkz. *Tefsîr*, IV, 187.) Yine Tirmizî şârihi el-Mübârekpûri de hadisin sonunda bu rivâyeti Beyhakî'nin tahrîc ettiğini söylemekle yetinmiştir. (Bkz. Mübârekpûri, Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim, *Tuhfetu'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, X, 134, I-X, Beyrut ts.). Ancak her iki müellifin de işaret ettiği bu rivâyete Beyhakî'nin eserlerinde rastlayamadık.

¹⁰⁴ İbn Hacer bu görüşünü Bezzâr'dan "ceyyid" (sahih) bir isnâdla nakledilen bir rivâyete dayandırmıştır. Bkz. *Fethu'l-bârî*, VII, 59. Bezzâr'ın sözkonusu rivâyeti için bkz. *Müsned*, II, 34-35, no: 380.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 127-128, no: 536.

¹⁰⁶ Ebû Katan Amr b. el-Heysen b. Katan el-Kutaî el-Basrî (v. 200'ün başları), sika bir râvi olarak tanılmaktadır. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 747, no: 5165.

¹⁰⁷ Ebû İsrâil Yunus b. Ebî İshak es-Sebîî el-Kûfî (v. 152), genellikle "sadûk, birazcık vehim sahibi, muzdaribu'l-hadis, ihticâc edilemez" gibi lâfızlarla cerhedilmiştir. Bkz. Zehebî, *Kâşif*, II, 402, no: 6463; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 488-492, no: 7170; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 1097, no: 7956.

halifelüğünün son zamanlarında kendisini muhasara altında tutanlara karşı, etrafındakileri de şahit tutarak Rasûlullah (s.a.) zamanında ne kadar önemli ve takdire şayan görevler ifa ettiğini bir bir hatırlatarak, onların şahsına karşı yaptığı muamelenin yanlışlığına dikkat çekmektedir. Bu rivâyetteki konumuzla alâkalı kısımda Hz. Osman, Hz. Peygamber tarafından Mekeli müşriklere gönderildiğini ve Rıdvan bey'atında Rasûlullah'ın bir elini diğer eli üzerine koymak suretiyle kendisi adına da bey'at verdiğini dile getirmiş, böylece bunun büyük bir şeref olduğunu anlatmak ve şu anda maruz kaldığı davranışları hak etmediğini göstermek istemiştir. Sözkonusu rivâyet, isnâd açısından bakıldığında aradaki sahâbî atlandığı için mürsel olup, metni ise önceki rivâyetlerle örtüşmektedir.

4. Saîd b. el-Müseyyib Rivâyeti

Dördüncü rivâyet İbnu'l-Müseyyib'den gelmektedir. Saîd b. el-Müseyyib b. Hazn b. Ebî Vehb el-Kureşî el-Mahzûmî (v. 90'dan sonra), tâbiîn âlimlerinin en meşhur ve büyük fakihlerden biridir. Onun rivâyet ettiği mürsel rivâyetler ittifakla "mürselerin en sahihi" kabul edilir ki onun konumuzu teşkil eden rivâyeti de mürsel olduğu için bu nokta çok önem arz etmektedir. Hakkında Ali b. el-Medînî: "Tâbiîn arasında ilmi onun kadar geniş olan birini bilmiyorum." demiştir.¹¹⁰

Bezzâr tarafından, Yusuf b. Musa el-Kattân el-Vâsîfî¹¹¹- Osman b. Mahled¹¹²- Selâm Ebû'l-Münzir¹¹³- Ali b. Zeyd¹¹⁴- Saîd b. el-Müseyyib isnâdıyla nakledilen bir rivâyette yer alan

¹⁰⁸ Ebû İshak Amr b. Abdullah b. Ubeyd el-Hemedânî es-Sebîî (v. 129), sika, çok hadis rivâyet eden ve âbid bir râvi olup, ömrünün sonlarında hafızasının karıştırmaya başladığı ifade edilir. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 739, no: 5100.

¹⁰⁹ Ahmed, *Müsned*, I, 59, no: 420 (Şuayb el-Arnâvût'a göre, sahih bir hadistir; ricâli sika olup Şeyhayn ricâliendir. Bkz. *Müsned*, I, 479.); a.mlf. *Fezâilu's-sahâbe*, I, 495, no: 805. Benzer isnâdlar için ayrıca bkz. İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım eş-Şeybânî, *Sünne*, II, 595, no: 1309, I-II, Beyrut 1400; Nesâî, *Ahbâs* 4, no: 3609; a.mlf. *es-Sünenu'l-kubrâ*, IV, 97, no: 6436.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 74-77, no: 145.

¹¹¹ Ebû Ya'kûb Yusuf b. Musa b. Râşid el-Kattân el-Kûfî (v. 252), Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî gibi önemli hadisçilerin kendisinden rivâyette bulunduğu ve övgüyle bahsedilen bir râvidir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 466-467, no: 7159; Zehebî, *Kâşif*, II, 401; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 374.

bilgiye göre, (bir defasında) Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf'a karşı sesini yükseltmiş, Abdurrahman da ona şu karşılığı vermiştir: "Hangi sebeple sen bana sesini yükseltiyorsun? Halbuki ben Bedir'e katıldım, sen katılmadın; ben Rasûlullah'a (s.a.) bey'at ettim, sen etmedin ve Uhut günü sen kaçtın, ben ise kaçmadım." Osman ona şu cevabı verdi: "Senin Bedir'e katılıp benim katılmamam hakkındaki sözüne gelince; Rasûlullah (s.a.) beni kızının yanına halef bıraktı ve benim için (ganimetten) bir pay ayırdı ve ecrimi de verdi. Senin Rasûlullah'a bey'at edip benim etmemem hususundaki sözün (için şunu söylerim); sen de biliyorsun ki, esasında beni müşriklere gönderen Rasûlullah'tı. Ben hapsedildiğim sırada o sağ elini sol eli üzerine koymuş ve: "Bu Osman b. Affân içindir." demişti. Yeminle söylüyorum, Rasûlullah'ın (s.a.) sol eli bile benim sağ elimden daha hayırlıdır. Dile getirdiğin, benim Uhut günü kaçmam, senin kaçmaman meselesinde ise, Allah Tebâreke ve Teâlâ: "(Uhut'ta) iki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırmişti. Yine de Allah onları affetti." buyurmuştur. Allah'ın affettiği bir günâhım sebebiyle niçin beni ayıplıyorsun?"¹¹⁵

¹¹² Osman b. Mahled b. Osman et-Temmâr el-Vâsıtî (v.?), İbn Hibbân'ın sika râvileri topladığı meşhur eserinde yer bulmuştur. İbn Ebî Hâtim de onun ismini kitabına almış ve hakkında herhangi bir cerhedici bilgi vermemiştir. Mizzî'nin eserinde ise Osman b. Mahled el-Vâsıtî'nin ismi Selâm Ebû'l-Münzir'den hadis rivâyet edenler arasında geçmekte, ancak ismi Osman olanlar arasında onun hakkında bilgi verilmemektedir. Bkz. İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 453, no: 14391; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 170, no: 930; Vâsıtî, Elsem b. Sehl er-Rezzâz, *Târîhu Vâsıt*, s. 174, Beyrut 1404; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, 289.

¹¹³ Ebû'l-Münzir Selâm b. Süleyman el-Kârî el-Müzenî (v. 171), genellikle "sika, sâlihu'l-hadis, beis yok" gibi lâfızlarla ta'dil edilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 259; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, 288-290, no: 2657; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 249.

¹¹⁴ Ali b. Zeyd b. Abdillâh b. Züheyr et-Teymî el-Basrî (v. 131), tâbiinden olup, hakkında zaman zaman "sadûk, sika, sâlihu'l-hadis, hadisi yazılır" gibi şeyler de söylenmiş olsa, çoğunlukla "zayıf, ihticâc edilmez, hafızası kötü, kavi değil, çok hata eden, münker rivâyetler nakleden" vb. lâfızlarla cerhedilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 252; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 103-104, I-III, Halep ts.; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratu'l-huffâz*, I, 141; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX, 438; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 284.

¹¹⁵ Bezzâr, *Müsned*, II, 34-35, no: 380 (Bezzâr'ın yorumuna göre Hz. Osman'a dair olan bu hadisin Saîd b. el-Müseyyib'den bu vecihten başka rivâyet edildiği bilinmemektedir. Ayrıca bunu Ali b. Zeyd'den sadece Selâm Ebû'l-Münzir rivâyet etmiştir.); Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 84-85 (Müellif bu rivâyetin isnâdının "hasen" olduğu kanaatine varmıştır.). İbn Hacer'in ise bu rivâyetin isnâdını "ceyyid" olarak nitelendirdiğini öğreniyoruz. Bkz. *Fethu'l-bârî*, VII, 59.

Yine bu konuyla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in Muâviye b. Amr¹¹⁶- Zâide (b. Kudâme)- Âsım¹¹⁷- Şakîk¹¹⁸ isnâdıyla verdiği bir rivâyette ise, Abdurrahman b. Avf'ın el-Velid b. Ukbe¹¹⁹ ile karşılaştığından söz edilerek aralarında geçen konuşma aktarılır. Buna göre Velid ona: "Niçin seni devamlı surette Emiru'l-mü'minin Osman'a cefa ederken görüyorum?" diye sorar. Abdurrahman da: "Ona söyle ki, Ayneyn günü (râvilerden Âsım: Uhut günü dedi) ben kaçmadım, Bedir'den geri durmadım ve Ömer'in sünnetini¹²⁰ terk etmedim." der. Bunun üzerine o da Osman'a gider ve olanları haber verir. Osman: "Onun 'Ayneyn günü ben kaçmadım' sözüne gelince; Allah'ın affettiği bir günâh sebebiyle beni nasıl ayıplar!" şeklinde cevap verir ve peşinden Âl-i İmrân, 3/155. âyeti okur. Daha sonra ise Bedir'e katılmayışının

¹¹⁶ Ebû Amr Muâviye b. Amr b. el-Mühelleb el-Ezdî el-Ma'nî el-Bağdâdî (v. 214), İbnu'l-Kirmânî diye tanınır ve sikadır. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 956, no: 6816.

¹¹⁷ Ebû Bekr Âsım b. Behdele yahut Âsım İbn Ebî'n-Necûd el-Esedî el-Kûfî (v. 128), kıraat-ı seb'adan "Âsım kıraatı" diye meşhur olmuş kıraatın sahibidir. Daha çok bu yönüyle tanınmış olup, hadis rivâyeti konusunda zaman zaman tenkit edilmiştir. "Sika" ancak "hatası çok, hadisi salihdir ancak hafız değildir" vb. lâfızlarla cerh edilir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 320; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 476; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 35.

¹¹⁸ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî el-Kûfî, Hz. Peygamber dönemine yetmişmiş ancak onunla görüşmemiş olan muhadramlardan sayılır. "Sika" bir râvi olup, Ömer b. Abdilaziz'in hilafeti sırasında vefat etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 439, no: 2832.

¹¹⁹ el-Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt, Hz. Osman'ın anabir kardeşi olup, onun hilafeti sırasında Sa'd b. Ebî Vakkas'ın azlinden sonra Kûfe'ye vali olarak atanmıştı. İnsanların el-Velid'in kötü yaşayışı hakkındaki şikayetleri artınca Hz. Osman onu valilik görevinden uzaklaştırmıştır. Bkz. Buhârî, *Fezâilu's-sahâbe* 7, no: 3493; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 55-56. Ebû Bekr b. el-Arabî de el-Velid b. Ukbe'yi "fâsık" olarak nitelemiştir. Bkz. *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, s. 76. el-Velid b. Ukbe'nin valiliği ve görevden azli konusunda bilgi için bkz. Kılıç, "Kûfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri", s. 247-249; Apak, "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", s. 159, 161-162.

¹²⁰ (ولم أترك سنة عمر) sözü ile neyin kastedildiği konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Fakat gerek diğer rivâyetlerde ve gerekse biraz önce bahsedilen Saîd b. el-Müseyyib rivâyetinde böyle bir ziyade yoktur. Diğer rivâyetlerde sözkonusu edilen hep Rıdvan bey'atıdır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb el-Arnâvût, burada "Ömer'in sünneti" ifadesiyle kastedilen şeyin, onun yolu, davranış şekli ve sireti olduğunu söyleyerek, onun insanlar içinde dünyaya karşı en fazla züht içinde olan, âhirete en çok rağbet eden, halka çok şefkatli, onların hallerini gözetken, mazluma karşı insafli, korkanlara güven veren, dinine düşkün ve faziletli olanlara yumuşak huylu, fesatçılara, zalimlere ve haddi aşanlara karşı çok sert bir kişi olduğunu dile getirmiştir. Kendinden sonra gelenler bu yola girme konusunda çok meşakkat çekmiştir. Bu nedenle de Hz. Osman, ben buna güç yetiremem demiştir. Bkz. *Müsned*, I, 526.

sebebini Hz. Peygamber'in kızı olan Rûkayye'nin hastalığına bağlar. En sonunda ise, kendisinin Hz. Ömer'in sünnetini terk etmediğini açıklayarak bitirir.¹²¹ İsnâdı hasen olarak kabul edilen bu rivâyetin metninin ilgili kısımları da öncekilerle büyük oranda aynı anlamdadır.

Sonuç

Hz. Osman'ın 11-12 yıllık hilâfet döneminin özellikle ikinci yarısı büyük karışıklıklar ve fitnelerle dolu bir dönem olarak bilinmektedir. Kaynaklardan öğrendiğimize göre onun döneminde meydana gelen dahilî karışıklıkların genelde halife tarafından atanan idarecilerin şahsî kusurları ile belli oranda İbn Sebe'nin faaliyetlerinden kaynaklandığı belirtilir.¹²² Ancak diğer tenkit noktalarından ayrı ve bağımsız olarak biz bu çalışmamızda Hz. Osman ile ilgili farklı bir konuyu dikkatlere sunmaya çalıştık. Çalışmamızın ilk kısmında ele aldığımız ilgili rivâyetlerden Hz. Osman'ın, Rasûlullah'ın (s.a.) Sünnet'ine son derece bağlı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Asıl konumuzu teşkil eden ve Hz. Osman'ın tenkit edilmesine gerekçe olarak ileri sürülen üç olayda da onun şahsiyetini rencide etmeyi gerektirecek argümanların mevcut olmadığını gördük. Sözelimi, Osman'ın Bedir harbine katılmaması kendi açısından haklı bir sebebe dayanmaktadır ki bizzat Hz. Peygamber'in ona bu yönde bir talimat verdiğini ve kızı Rûkayye'nin rahatsızlığı sebebiyle savaşa katılmamasını istediğini öğreniyoruz. Şayet onun savaşa katılmaması Hz. Peygamber'in tasarrufuyla olmamış olsaydı, ganimet mallarından Hz. Osman'a pay verilmesine müsaade etmezdi. Ayrıca Tebük seferinde olduğu gibi izinsiz savaşa katılmayan sahâbîlere uyguladığı çeşitli protesto yollarına¹²³ da başvururdu. Bu konuda Hz. Osman'ın dışlanması veya protesto edilmesi sözkonusu olmadığı için, onun resmî bir izin yahut emir ile hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Osman b. Affân'ın Uhut savaşında firar edenlerden olması da onun aleyhine bir görüşe kapılmayı gerektirmez kanaatindeyiz. Çünkü o da insan olmanın gerektirdiği korku, telaş, ümitsizlik, panik vb. bazı hasletler

¹²¹ Ahmed, *Müsned*, I, 68, no: 490 (Şuayb el-Arnâvût'a göre isnâdı hasen, ricâli Âsım hariç sika ve Şeyhayn ricâlidir. Bkz. *Müsned*, I, 525.), 75, no: 556 (Muhtasar olup isnâdı hasendir. Bkz. *Müsned*, I, 560.); Taberânî, *Kebîr*, I, 88, no: 135 (muhtasar); Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 83 (muhtasar); krş. Bezzâr, *Müsned*, I, 51-52, no: 395 (muhtasar).

¹²² Bkz. Apak, "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", s. 169.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için mesela bkz. Buhârî, Meğâzî 75, no: 4156; Müslim Tevbe 53. Ayrıca Tevbe, 9/118 âyetinin tefsirinden bahseden kitaplara da bakılabilir.

sebebiyle savaş alanından kaçmış olabilir ve neticede diğer firariler gibi onun da affedildiğine dair açık Kur'ân âyeti (Âl-i İmrân, 3/155) konuya son noktayı koyar mahiyettedir. Rıdvan bey'atına katılmamış olması ise ciddiye alınabilecek türden bir eleştiri konusu dahi olamaz; çünkü bu bey'at zaten bir anlamda onun uğruna yapılmış ve Kureyşliler tarafından katledildiği yönündeki söylentiler üzerine gerçekleştirilmiştir. Yani Hz. Osman gerçekte Rıdvan bey'atı'nın sebebidir. Onu, kendisi için yapılan bu bey'ata katılmamakla suçlamak herhalde ona yönelik bir taassuptan veya bilgisizlikten kaynaklanıyor olmalıdır. Dolayısıyla Hz. Osman'ın, hakkında öne sürülen başka iddialardan (devlet idaresindeki bazı uygulamalardan vs.)¹²⁴ bağımsız olarak bu üç meseleyle ilgili olarak gereğinden fazla tenkide tabi tutulması kanaatimizce haklı gerekçelere istinat etmiş olmamaktadır.

¹²⁴ Hz. Osman'a yöneltilen suçlamalar arasında şu hususlar sıralanmaktadır: Mushafın yakılması ve resmî nüshanın teşkili meselesi, bazı arazilerin devletleştirilmesi, devlet adamlarının tayini, ashâba yönelik muamele tarzı, bazı konulardaki yenilikler vs. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hizmetli, "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", s. 162-166. İbnü'l-Arabî sadece bahis konusu yaptığımız üç olay (Bedir, Uhut, Rıdvan bey'atı) hakkında değil, Hz. Osman'a yönelik ithamların hiçbirinde gerçeklik payı olmadığını iddia etmiş ve bunların gerek sened ve gerekse metin olarak batıl olduğunu ısrarla belirtmiştir. Bkz. *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, s. 77. Bununla birlikte, konuyla ilgili araştırmalardan anladığımız kadarıyla özellikle devlet idaresindeki kilit noktalara akrabalarını getirmesi sonucu ortaya çıkan hoşnutsuzluklarda onun bir payının olmadığını söyleyebilmek zor görünüyor. Ancak ortaya çıkan memnuniyetsizlikleri ve bunlara bağlı karışıklıkları sadece bir sebebe bağlamak yerine, herhalde bunların altında yatan dinî, siyasî, içtimâî ve iktisadî değişimleri bir bütün halinde görmek ve yorumlamak gerekir. Bu konuyla ilgili olarak daha önce işaret ettiğimiz kaynaklardan Apak ve Kılıç'ın çalışmalarına bakılabilir.

Kaynaklar

- Abd b. Humejd, Ebû Muhammed Abd b. Humejd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humejd*, Kahire 1408/1988.
- Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfi' el-Hımyerî es-San'ânî, *Musannef*, I-XI, Beyrut 1403.
- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, I-VI, Mısır, ts.
- , *Müsnedu'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel*, I-L, thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut 1993/1413.
- , *Fezâilu's-sahâbe*, I-II, Beyrut 1403/1983.
- Apak, Adem, "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *İslâm Araştırmaları-Usûl*, IV, ss. 157-170, 2005/2.
- Aydınlı, Abdullâh, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2006.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsülhak, *Avnu'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut 1415.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilğani, *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd*, Beyrut 1408.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilaziz, *Mu'cemu mâ's-ta'cem*, I-IV, Beyrut 1403.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mekke 1414/1994.
- , *Şuabu'l-îmân*, I-VIII, Beyrut 1410.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık, *Müsned*, I-X, Beyrut-Medîne 1409.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buçâ, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Dârakutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *Sünen*, I-IV, Beyrut 1386/1966.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî, *Müsned*, I-V, Beyrut 1998.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrut 1409/1988.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *el-Müsnedü'l-müstahrec alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*, I-IV, Beyrut 1996.
- , *Hilyetu'l-evliyâ*, I-X, Beyrut 1405.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Musennâ el-Mevsilî, *Müsned*, I-XIII, Dımaşk 1404/1984.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut 1411/1990.

Hâris, İbn Ebî Üsâme, *Müsned*, I-II, Medine 1413/1992.

Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Mûdihu evhâmi'l-cem'i ve't-tefrik*, I-II, Beyrut 1407.

-----, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut ts.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid*, I-X, Beyrut 1407.

-----, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâidi İbn Hibbân*, Beyrut ts.

Hizmetli, Sabri, "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXVII, ss. 149-176, Ankara 1985.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, Beyrut 1412.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım eş-Şeybânî, *es-Sünne*, I-II, Beyrut 1400.

İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1271/1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Muhammed el-Kûfî, *Kitâbu'l-musannef fîl-ehâdis ve'l-âsâr*, I-VII, Riyad 1409.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut 1379.

-----, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XIV, Beyrut 1404/1984.

-----, *Takrîbu't-Tehzîb*, Riyad 1416.

-----, *Telhîsu'l-habîr*, I-IV, Medine 1384/1964.

-----, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, I-VIII, Beyrut 1412/1992.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, I-XVIII, Beyrut 1414/1993.

-----, *es-Sikât*, I-IX, y.y., 1395/1975.

-----, *el-Mecrûhîn*, I-III, Halep ts.

İbn İshak, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî, *Siretu İbn İshâk el-musemmât bi kitâbi'l-mubtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1401/1981.

- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî fî fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, I-X, Beyrut 1405.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, Beyrut 1393/1972.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenu İbn Mâce*, I-II, Kâhire ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, I-VIII, Beyrut ts.
- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî el-Mâlikî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım fî tahkîki mevki'î's-sahâbeti ba'de vefâti'n-Nebîy*, Beyrut 1407.
- İbnu'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali en-Nîsâbüri, *el-Müntekâ*, Beyrut 1408/1988.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I-II, Beyrut 1406.
- İbnu'l-Esir, Ebû's-Saâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis*, I-V, İstanbul 1383/1963.
- İbnu'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali eş-Şeybânî el-Makdisî, *Tezkiratu'l-huffâz (Etrâfu ehâdîsi Kitâbi'l-mecrûhîn li İbn Hibbân)*, I-IV, Riyad 1415.
- Kılıç, Ünal, "Kûfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, ss. 239-260, Sivas 2002.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvahid, *el-Ehâdîsu'l-muhtâre*, I-X, Mekke 1410.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, I-II, Mısır ts.
- Mizzî, Cemâluddîn Ebû'l-Haccâc Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I-XXXV, Beyrut 1400/1980.
- Mübârekpûri, Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim, *Tuhfetu'l-ahvezî şerhu Câmiit-Tirmizî*, I-X, Beyrut ts.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbüri, *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrut ts.
- , *el-Kunâ ve'l-esmâ*, I-II, Medine 1404.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenu'n-Nesâî (el-Müctebâ mine's-Sünen)*, I-VIII, Beyrut 1409/1988.
- , *es-Sünenu'l-kubrâ*, I-VI, Halep 1411/1991.
- Rabî b. Habîb b. Ömer el-Ezdî el-Basrî, *el-Câmiu's-sahîh (Müsned)*, Beyrut 1415.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tabakâtu'l-huffâz*, Beyrut 1403.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *Müsned*, Beyrut ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu'l-evtâr min ehâdîsi Seyyidi'l-ahyâr şerhu Müntekâ'l-ahbâr*, I-IX, Beyrut 1973.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XX, Musul 1404/1983.

-----, *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-X, Kâhire 1415.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu'l-ümem ve'l-mulûk*, I-V, Beyrut 1407.

-----, *Tefsîr (Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân)*, I-XXX, Beyrut 1405.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu meânî'l-âsâr*, I-IV, Beyrut 1399.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd, *Müsned*, Beyrut, ts.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh (Sünenu't-Tirmizî)*, I-V, Beyrut ts.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

Vâsîfî, Elsem b. Sehl er-Rezzâz, *Târîhu Vâsîfî*, Beyrut 1404.

Yâkut, Ebû Abdillâh b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, I-V, Beyrut ts.

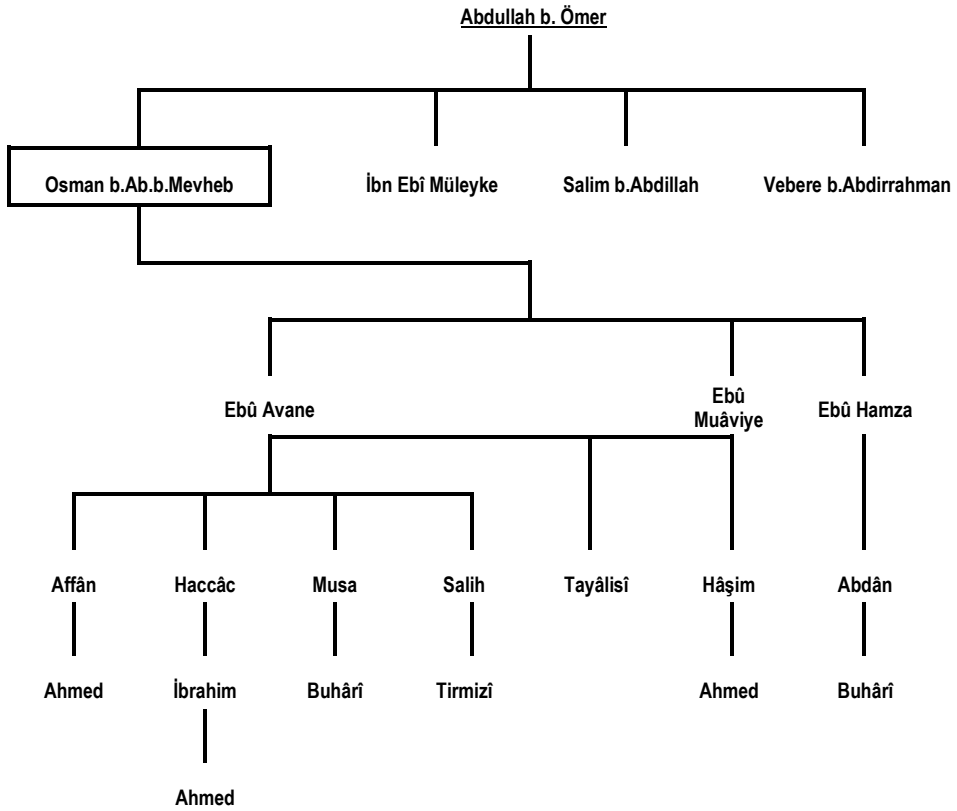
Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *el-Kâşif fi ma'rîfeti men lehû rivâyetun fî'l-kütübi's-sitte*, I-II, Cidde 1413/1992.

-----, *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-VIII, Beyrut 1995.

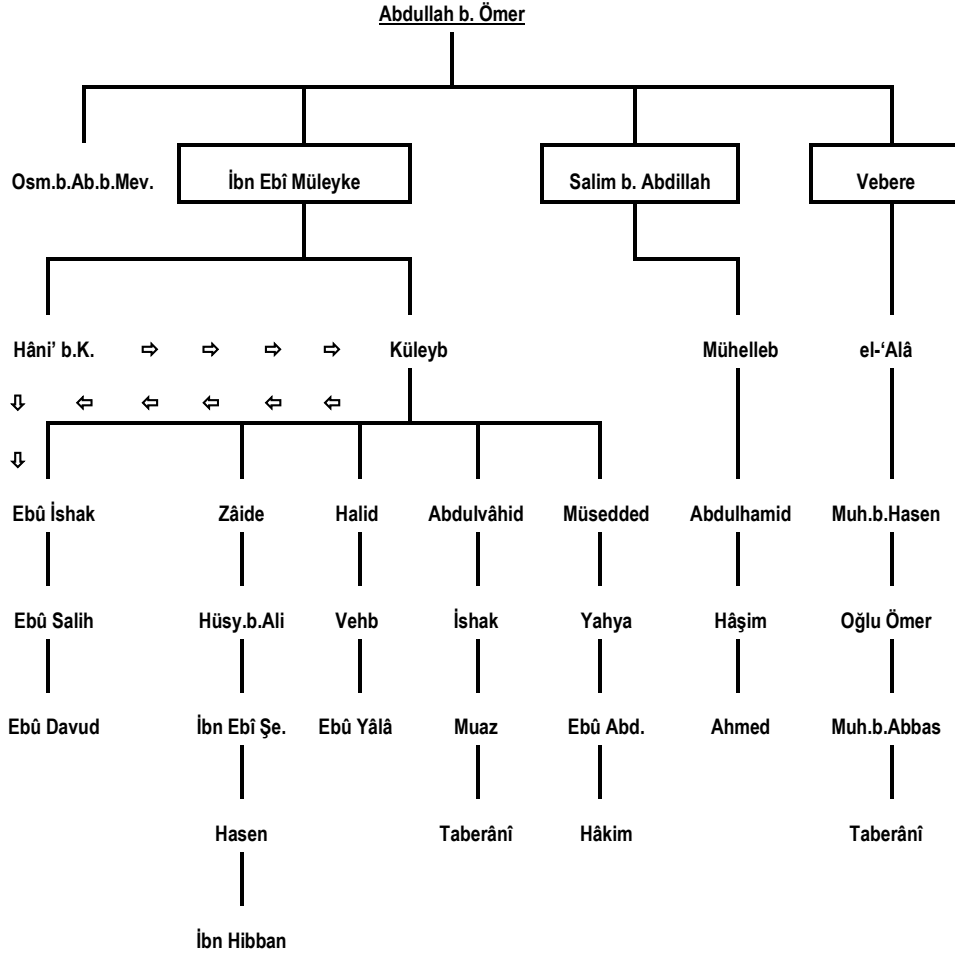
-----, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, I-XXIII, Beyrut 1413.

-----, *el-Muktenâ fi serdi'l-kunâ*, I-II, Beyrut 1408.

Tablo-1: Osman b. Abdillan b. Mevheb Rivâyeti:

Tablo-2: İbn Ebî Müleyke, Salim b. Abdillâh ve Vebere b. Abdîrrahman Rivâyetleri:

The Caliph Othman in Terms of Obedience to Sunnah and his Striking Position in Some Critical Events

Citation / ©- Tatlı, B. (2008). The Caliph Othman in Terms of Obedience to Sunnah and his Striking Position in Some Critical Events, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 8 (2), 21-57.

Abstract- *Othman b. Affan who is exposed sometimes to some criticisms especially because of his some applications during the management of state in the period of his caliphate, had also criticised by his opponents for some behaviours in period of Prophet Muhammad. In this article we have exhibited the sources of criticisms in the narratives and evaluated them in point of isnads and matns about his attitude in three important events; his absence in the Battle of Bedir, being him the one of Muslims who smashed up and ran away from the enemy in the Battle of Uhut and finally not to joining him to obeisance of Ridwan.*

Keywords- Caliph Othman, Battle of Bedir, Battle of Uhut, Obeisance of Ridwan.